

Lietuvos partizanų Tigro rinktinė: pavaldumas, struktūra ir veikimo teritorija

1944–1952 m. daugiausia buvusioje Švenčionių apskrityje veikusi Lietuvos partizanų Tigro rinktinė buvo vienintelė pokario Lietuvoje, kurią nuo 1946 m. sudarė vien 1919–1939 m. Lenkijos okupuotos Rytų Lietuvos gyventojai. Dėl nedidelio archyvuose išlikusių Tigro rinktinės dokumentų skaičiaus šios vienos pirmųjų Lietuvoje partizanų rinktinės istorija ilgai buvo tikra pasipriešinimo istoriografijos „baltoji dėmė“. Remiantis daugiausia archyviniais dokumentais, straipsnyje nagrinėjama rinktinės pavaldumo, struktūros ir veikimo teritorijos kaita, naujai nušviečiami svarbesni rinktinės istorijos įvykiai, parodoma Tigro rinktinės vieta visos Lietuvos partizanų organizacijoje, įvertinami švenčioniškių partizanų santykiai su kaimynystėje veikusiais lietuvių, lenkų ir baltarusių partizanais.

ĮVADAS

1944 m. liepos pradžioje pirmiesiems Raudonosios armijos daliniams Adučiškio girios rajone kirtus vadinamojo Ostlando* Lietuvos generalinės srities rytinę ribą, netrukus Adučiškio girioje ir kitose Švenčionių aps. vietose ėmė rasti lietuvių partizanų. Tai buvo bene pirmieji pokario Lietuvoje į miškus išėję vyrai. Deja, apie šiuos „vilniečius“ (t. y. vadinamojo „Vilniaus krašto“) partizanus ir

juos telkusius junginius šiandien žinome ne ką daugiau nei Atgimimo apyaušryje rašę pokario kovų istoriografai. Kęstutis Girnius jau 1987 m. savo monografijoje pabrėžė (turėdamas omenyje Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų junginių istoriografijos būklę ir daugiausia sovietines dokumentų publikacijas), kad „net nežinome, kuriai partizanų apygardai priklausė čia veikiantys daliniai“ ir kad „mažiausia paskelbta duomenų apie partizanus [...] Rokiškio, Ignalinos, Molėtų, Švenčionių, Utenos ir Zarasų rajonuose“¹. Tačiau net ir šiandien, praėjus aštuoniolikai metų po K. Girniaus veikalo pasirodymo, daugumos Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų junginių istorija vis dar tebėra pasipriešinimo istoriografijos „baltoji dėmė“. Ypač tai pasakytina apie Tigro rinktinės, pagrindinio švenčioniškių partizanų junginio, istoriografiją. Žinių apie Švenčionių krašto partizanus nepaprastai maža – galima sakyti, beveik nėra – ir penkiose storose Romo Kauniečio parengtose Aukštaitijos partizanų prisiminimų knygose. Nepriklausomybės laikotarpiu Tigro rinktinės istorija jau buvo šiek tiek tyrinėta (2000 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras netgi surengė švenčioniškių partizanų kovų istorijai skirtą konferenciją; ta proga išleistos joje skaitytų Laimono Abariaus, Giedrės Geniušienės, Teresės Pivoriūnaitės,

* A. Hitlerio įsakymu 1941 m. liepos mėn. sudarytas laikinas teritorinis-administracinis vienetas, valdytas nacių Vokietijos okupuotų Rytų kraštų reichsministerijai atskaitingo reichskomisarų; egzistavo iki 1944 m., prie „Trečiojo reicho“ oficialiai nebuvo prijungtas. Skirstytas į Lietuvos, Baltarusijos, Latvijos ir Estijos generalines sritis.

Valdo Striužo ir Valento Šiaudinio pranešimų tezės²), tačiau dėl nedidelio Lietuvos archyvuose išlikusių autentiškų Tigro rinktinės dokumentų skaičiaus beveik visi tyrinėtojai šios vienos pirmųjų ir kurių laiką didžiausios Lietuvoje partizanų rinktinės istoriją nušviesdavo itin paviršutiniškai. Jų darbuose gausu įvairiausių netikslumų ir dvi-prasmybių, klaidingų rinktinės struktūros, pavaldumo ir veikimo teritorijos aprašymų, nepakankamai pagrįstų rinktinės vadų veiklos vertinimų. Būtent šią pasipriešinimo istoriografijos spragą ir tikėjosi bent iš dalies užpildyti čia pristatomo darbo autorius, jau dvylika metų dirbantis Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) ir todėl turėjęs ne vieną progą nuodugniai susipažinti su jame saugomais Tigro rinktinės bei kitų aukštaičių partizanų junginių dokumentais. Ypač palankią galimybę tiksliau ir išsamiau aprašyti Tigro rinktinės pavaldumą, struktūrą bei veikimo teritoriją įvairiais rinktinės gyvavimo etapais autoriui suteikė vienas palyginti nesenas atradimas.

1999 m. liepos 15 d. Adutiškio girioje, prie pat Baltarusijos sienos vyko kelio tiesimo darbai. Buldozeris užkabino ir išvertė aliumininį bidoną, kimšte prikimštą – kaip netrukus paaiškėjo – Lietuvos partizanų dokumentų. Apie radinį sužinoję Mociškės k. gyventojai kitą dieną paskambino į Švenčionių „Nalšios“ muziejų. Atvykusios jo darbuotojos įvykio vietoje rado daugiau kaip aštuonis šimtus po kelininkų vagonėliu paskleistų Tigro rinktinės štabo dokumentų³. 2000 m. sausio mėn. „Nalšios“ muziejui šiuos dokumentus perdavus LYA, iš jų buvo suformuotos bylos ir sudarytas fondo Nr. K-5 apyrašas Nr. 5 („Vytauto apygardos Tigro rinktinė“, 120 bylų, 1945–1951 m.). Šiek tiek Tigro rinktinės dokumentų dar saugoma LYA fondo Nr. K-1 apyrašo Nr. 3 bylose, o partizaninio judėjimo Švenčionių aps. slopinimą atspindinčių dokumentų daugiausia fondo Nr. K-1 apyrašuose Nr. 3, 15, 16, 18 ir 58.

Nuo 1944 m. spalio iki 1945 m. kovo mėn. formavęsis (Jungtinės) Tigro rinktinės archyvas (po pirmojo rinktinės vado Leono Vilučio suėmimo jį tvarkė rinktinės Organizacinio sektoriaus viršininkas Vladas Vaitkevičius-Gaidukas, o po Kiauneliškio kautynių šis archyvas saugotas Labanoro girioje įrengtoje specialioje slėptuvėje) NKVD Saldutiškio vlsč. poskyriui atiteko dar iki 1945 m. vasaros (minėtą slėptuvę išdavė vienas legalizavęsis rinktinės narys)⁴. Istoriniu požiūriu itin svarbūs rinktinės 1945–1946 m. dokumentai į emgėbistų rankas pateko 1946 m. spalio 21 d., MVD kareiviams Tverečiaus vlsč. nukovus rinktinės vadą Joną Kamarauską-Karijotą bei sunaikinus rinktinės štabą⁵.

Nemaža rinktinės štabo archyvo dalis (1949–1950 m. susirašinėjimo ir kiti dokumentai) 1950 m. balandžio mėn. kaip „trofėjus“ atiteko MGB Pastovių r. skyriaus operatyvininkams, tuomet Baltarusijos SSR (toliau – BSSR) Svierių r. „likvidavusiems“ rinktinės vado pavaduotoją Leoną Basi-Švyturį; „didelį kiekį autentiškų [partizanų] dokumentų“ jie rado Kanstantinavos apyl. Kujelių vienkiemyje, kuriame Švyturys buvo apsistojęs vizituodamas Tigro rinktinės Svierių kuopą. Ši rinktinės štabo archyvo dalis kurių laiką saugota MGB Vilniaus sr. valdybos 2-N skyriuje, o nuslopinus pasipriešinimą Rytų Lietuvoje – sunaikinta (ne vėliau kaip 1953 m. pradžioje)⁶.

Tigro rinktinės dokumentų dar gali būti Švedriškės (Ignalinos r. Kazitiškio sen.) klebono Alfredo Kanišausko saugotame „Labanoro girios partizanų archyve“. Kunigui ne kartą siūlyta bent dalį to archyvo dokumentų išslaptinti, tačiau jis vis atsakydavo, kad tokiam viešumui „dar ne laikas“. Tuose dokumentuose, pasak 1996 m. mirusio klebono, „daug išdavikų pavardžių. Daugelis jų dar ir dabar gyvi, gyvena šalia tų, kuriuos kažkada įskundė [...]“. Prieš pat savo mirtį A. Kanišauskas archyvą patikėjo klebonijos šeimininkei, o ši perdavė jį saugoti „kam buvo liepta“⁷.

Apžvelgiant Tigro rinktinės istoriografiją pirmiausia derėtų paminėti dvi Gintaro Vaičiūno 1997 m. parengtas kelių Rytų Lietuvos partizanų junginių istorijos tyrimo ataskaitas⁸. NKVD–MGB dokumentais pagrįsta G. Vaičiūno studija yra pirmasis Tigro rinktinės istorijai skirtas darbas, todėl mokslinės jo vertės nemenkina net daugelis įvairių klaidų bei netikslumų. Ne mažiau rinktinės istorijos tyrimų baruose yra nuveikęs ir L. Abarius. 1996 m. pasirodžiusi Vytauto apygardos istorijai skirta jo apybraiža⁹ daugelio pasipriešinimo istorikų dar ir dabar laikoma vienu iš labiausiai vykusių mėginimų pateikti išsamią šios partizanų apygardos ir kartu jos rinktinių istorijos apžvalgą.

Iš kitų rinktinės istoriografų paminėtini Nijolė Gaškaitė, kolektyvinėje monografijoje¹⁰ glaustai apžvelgusi ir Tigro rinktinės istoriją, daugiausia apie paskutiniojo rinktinės partizano Stasio Guigos gyvenimą rašantis Algirdas Šiukščius¹¹, įdomių duomenų apie Labanoro, Minčios ir Ažvinčių girių partizanus pateikęs Vytautas Ikamas¹², taip pat Tigro rinktinės štabo dokumentais besidomintis Jonas Baltakis¹³. Dauguma su Tigro rinktinės istorija susijusių V. Striužo darbų skirti Kiauneliškio kautynėms, o neilgame, tačiau informatyviame jo rašinyje „Iš Švenčionių krašto partizaninio pasipriešinimo istorijos“ išvardyti svarbiausi Švenčionių aps. veikę partizanų daliniai¹⁴.

Bendresnės „partizaniškos“ tematikos darbuose Tigro rinktinę ar Švenčionių aps. partizanus mini ir daugelis kitų autorių, iš kurių atskirai paminėtinas Kęstutis Kasparas¹⁵, apie Tigro rinktinę ir įvairias su ja susijusias realijas kalbantis daugiausia Lietuvos laisvės armijos 1944–1945 m. pertvarkų istorijos kontekste. Svarbiausiuose savo veikaluose švenčioniškių partizanų judėjimą jis apžvelgia plačiau ir detaliau nei bet kuris kitas minėtas rinktinės istoriografas; deja, Tigro rinktinės istoriją (tiksliau, jos atkarpą nuo rinktinės įsteigimo iki 1946 m. pavasario) šis ki-

tų autorių atžvilgiu itin kritiškas tyrinėtojas nušviečia, pats absoliučiai nekritiškai remdamasis paimitų į nelaisvę partizanų tardymo protokolais ir kitais pažintiniu požiūriu menkaverčiais NKVD–NKGB dokumentais (autorius manymu, kaip tik dėl tokios šaltinių kritikos „metodikos“ taikymo K. Kasparo veikale „Lietuvos karas“ ir atsirado tiek nebuvėlis „Tigro-Sakalo štabas“¹⁶, tiek daugelis kitų ne ką mažiau apmaudžių istoriografinių „paklydimų“).

Tigro rinktinės istorijai skirtų monografijų Lietuvos istorikai iki šiol nėra parengę. Tokių monografijų neišleido nė mūsų išeivijos autoriai. Pastarųjų darbuose informacijos apie Tigro rinktinę arba visai nėra, arba ji labai lakoniška ir atsitiktinė. Pavyzdžiui, Juozas Lukša pateikė tik porą su Tigro rinktinės istorija susijusių fragmentų¹⁷, K. Girniaus studijoje Švenčionių ir Ignalinos r. partizanams skirta vos po pastraipą¹⁸, o Stasio Žymanto straipsnių serijoje Tigro rinktinė tik paminėta¹⁹.

Lietuvos periodikoje per pastaruosius keliolika metų pasirodė nemažai su Tigro rinktinės istorija susijusių memuarų. Iš tokio pobūdžio rašinių autorių labiausiai paminėtinas pirmasis rinktinės vadas L. Vilutis. 1992 m. buvo išleista ir jo atsiminimų knyga, kurioje, be kita ko, nušviestas Tigro rinktinės kūrimosi laikotarpis (1944 m. spalio–1945 m. sausio mėn.)²⁰.

Algimantas Liekis dar prieš Tigro rinktinės štabo archyvo aptikimą buvo paskelbęs ketletą iš rinktinės laikraščio „Rytų Lietuva“ 1948–1949 m. numerių perspausdintų straipsnių²¹, o Lietuvos archyvų departamentas ir LYA neseniai išleido dokumentų rinkinį²², kuriame publikuojami daugiausia 1999 m. liepos mėn. Adutiškio girioje rasti autentiški partizanų dokumentai. Pagrindinėje leidinio įvado dalyje glaustai išdėstyta Tigro rinktinės istorija bei aptarti svarbesni jos šaltiniai²³.

Rašydamas šį darbą, kuris, tiesą sakant, tėra išplėstas bei pertvarkytas minėto doku-

mentų rinkinio įvado variantas^{*}, autorius siekė: a) nustatyti Tigro rinktinės pavaldumą, struktūrą ir veikimo teritoriją įvairiais jos gyvavimo laikotarpiais, b) pateikti originalią sintetinę rinktinės istorijos apžvalgą (kartu patikslinant svarbesnių rinktinės istorijos įvykių datas ir pagrindinių rinktinės dalinių narių skaičių), c) nustatyti ir pateikti autentiškas žymesnių rinktinės narių pavardžių, vardų ir partizaniškų slapyvardžių formas, d) parodyti Tigro rinktinės vietą visos Lietuvos partizanų organizacijoje, taip pat nušviesti šios rinktinės santykius su kitais Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų junginiais.

Rašant remtasi keliuose LYA fonduose saugomais Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų ir LSSR NKVD–MGB–KGB dokumentais, o iš ankstesnių rinktinės istoriografų darbų daugiausia naudotasi L. Abariaus istorine apybraiža „Lietuvos partizanų Šiaurės Rytų srities 3-ioji Vytauto apygarda“.

Nurodant konkrečių partizanų junginių bei dalinių narių skaičių stengtasi labiau remtis pačių partizanų dokumentais, nes nustatyti viename ar kitame dalinyje vienu metu partizanavusių žmonių skaičių, remiantis vien NKVD–MGB dokumentais, įmanoma tik labai apytikriai. Taip yra visų pirma todėl, kad NKVD–MGB įskaitoje retai kada būdavo visi konkretaus partizanų dalinio nariai; negana to, NKVD–MVD operatyvininkų ilgokai vartotas terminas „banda“ (liet. „gauja“) jų dokumentuose gali reikšti ir partizanų būrį, ir jų kuopą, ir batalioną, ir netgi visą rinktinę (gaila, kad į šią aplinkybę atsižvelgia toli gražu ne visi pasipriešinimo istorijos tyrinėtojai).

Nustatant pokario pradžioje partizanų turėtus karinius laipsnius, remtasi daugiausia leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai

1918–1953“²⁴ pateiktais karininkų sąrašais, o siekiant pateikti kuo autentiškesnę vieno ar kito partizano pavardės formą (NKVD–MGB dokumentuose dauguma partizanų pavardžių iškraipytos), nevengta pasinaudoti ir „Lietuvių pavardžių žodynu“²⁵.

PARTIZANINIO PASIPRIEŠINIMO ŠVENČIONIŲ APSKRITYJE IŠTAKOS. PIRMIEJI LIETUVOS PARTIZANŲ BŪRIAI ŠVENČIONIŲ KRAŠTE

Lietuvos antrosios sovietinės okupacijos pradžioje svarbiausia Lietuvoje pasipriešinimo jėgų veikimą vienijanti ir koordinuojanti organizacija buvo 1941 m. pabaigoje Vilniuje įkurta Lietuvos laisvės armija (toliau – LLA). Ji laikytina ir ginkluoto lietuvių pasipriešinimo 1944 m. vasarą artėjančiai Raudonajai armijai iniciatore. 1944 m. rugpjūčio mėn. įkūrus LLA centrinį štabą (vadinamąjį Lietuvos gynimo komitetą) ir suformavus Vanaugų (LLA Veikiančiojo sektoriaus) štabą, buvo galutinai sudaryta vyriausioji pasipriešinimo vadovybė, pajėgi atlikti savo funkcijas visos tautos partizaninio karo sąlygomis; tuo pat metu šios vadovybės rūpesčiu buvo parengti LLA narių ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai planai, taip pat nustatyta LLA ginkluotos kovos taktika²⁶. Tačiau 1944 m. pabaigoje žuvus LLA įkūrėjui ir pirmajam vadui lt. Kaziui Veverskiui, o 1945 m. sausio–balandžio mėn. enkavedistams suėmus daugumą LLA vadovybės, vėliau LLA tradicijas tęsė tik Šiaurės Vakarų Žemaitijos, Kėdainių, Šiaulių, Panevėžio ir Biržų aps. bei Šiaurės Rytų Lietuvos partizanai, nors Šiaurės Rytų Lietuvoje (ypač Švenčionių aps.) vykusioms partizanų kovoms iki pat 1945 m. vasaros di-

^{*} Didžiausias skirtumas tarp rinktinės dokumentų rinkinio įvado ir pastarojo darbo – tai rinktinės istorijos skirstymas nebe į du („iki Karijoto žūties“ ir „nuo Karijoto žūties iki rinktinės sumaikinimo“), o į keturis etapus; be to, rašydamas šį darbą, autorius ištaisė kelias minėtame įvade buvusias faktines klaidas ir daugelį datavimo bei kitokių netikslumų.

delę įtaką turėjo ir „Kęstučio“* organizacija. 1945 m. didesnėje Lietuvos dalyje LLA autoritetas labai sumenko (kai kurių apygardų pavaldumas LLA vadovybei liko deklaratyvus), o ankstesnis jos vaidmuo atiteko 1945 m. pradžioje įkurtai Lietuvos partizanų sąjungai (toliau – LPS) ir kitoms organizacijoms (nuo 1945 m. pavasario šiek tiek LPS narių buvo ir Švenčionių aps.).

Švenčionių krašte pirmosios LLA grupės susibūrė dar 1942 m. 1943–1944 m. bene svarbiausias LLA veikimo Švenčionių aps. koordinatorius buvo LLA vado adjutantas Valerijonas Gylys (slapyvardžiai Vaikas, Jaunutis; g. 1922 m. dabartinio Ignalinos r. Lisiškės k., nuo 1944 m. lapkričio mėn. vidurio – tuomet atkurto LLA Vilniaus apygardos štabo narys ir apygardos įgaliotinis ryšiams su Tigro rinktine; 1945 m. sausio 17 d. suimtas, netrukus pabėgo iš kalėjimo, bet jau gegužės mėn. (?) buvo susektas ir prieš pakartotinį suėmimą dar kurį laiką (bent 1945 m. birželio mėn.) naudotas NKVD kombinacijose jam pačiam to nežinant; nuteistas 10 metų kalėjo lageryje; mirė 1989 m.); nurodytu laikotarpiu jis LLA veiklą koordinavo taip pat Vilniaus m. policijos, priešgaisrinės saugos ir švietimo įstaigose bei LLA Kaišiadorių apylinkėje²⁷. Iš 1943–1944 m. LLA Švenčionių aps. padalinio veikloje aktyviau dalyvavusių asmenų paminėtini kapitonai Jurgis Valtys ir Mikas Augutis, LLA Švenčionių apylinkės štabo viršininkas lt. Jonas Gimžauskas-Gaižutis (1943 m. perėjo į „Kęstučio“ organizaciją, iki 1944 m. pavasario vėl grįžo į LLA), to paties štabo organizacinio skyriaus viršininkas [Jozas?] Garla²⁸.

1943 m. rudenį Švenčionių bei gretimose apskrityse ėmė kurtis ir „Kęstučio“ grupelės (vadinamosios „trejukės“), o 1944 m.

pavasariį į šią organizaciją jau buvo perėjusi absoliuti dauguma LLA Švenčionių aps. padalinio narių – išskyrus Saldutiškio ir Joniškio vlsč. pagrindininkus; tuo tarpu Zarasų ir Utenos aps. LLA priklausę pagrindininkai vyravo ir 1944 m.²⁹ (autorius manymu, didesnę „Kęstučio“ organizacijos populiarumą Švenčionių aps. labiau nei kuri kita priežastis lėmė Lenkijos 1919–1939 m. okupuotoje Rytų Lietuvoje itin aktyvi Lietuvių šv. Kazimiero draugijos veikla). 1944 m. gegužės 1 d. Utenos aps. LLA priklausė iki 400 narių, Zarasų – apie 200, Trakų – apie 330, Ukmergės – apie 300, Vilniaus aps. (be miesto) – apie 120, Vilniaus m. – iki 450, Eišiškių mstl. – 50 (kitose Eišiškių aps. vietovėse 1944 m. pavasariį dėl Armijos krajevės (toliau – AK) veiksmų neliko ne tik LLA narių, bet ir iš viso jokių lietuvių tarnautojų bei inteligentų), Švenčionių aps. (tiksliau, „LLA Saldutiškio rajone“) – apie 140 narių; visame LLA Vilniaus apygardos padalinyje (įskaitant nedideles LLA Ašmenos ir Svierių [apskričių] apylinkių grupes) 1944 m. gegužės mėn. buvo daugiau kaip 2000 narių³⁰.

1943–1944 m. LLA veikloje aktyviai dalyvavo ir būsimasis Tigro rinktinės steigėjas, tuomet Vilniaus technikumų studentas L. Vitutis (g. 1918 m. Saldutiškio vlsč. Derviniškės k. (dabar – Ignalinos r. Linkmenų sen.), mirė 1993 m.). Būtent šis rezistentas laikytinas organizuoto partizanų sąjūdžio Švenčionių ir Utenos aps. pradininku. 1944 m. rugpjūčio mėn. antroje pusėje jis dalyvavo Raudonosios armijos dar neužimtoje Vakarų Lietuvoje, vadinamojoje „LLA Platelių stovykloje“ vykusiame LLA vadovybės pasitarime. Jo metu LLA vado K. Veverskio buvo įgaliotas persiritus per Lietuvą fronto linijai vykti į savo gimtąjį kraštą ir kurti jame

* 1941 m. gruodžio mėn. susikūrusio krikdemiškos politinės krypties „Lietuvių fronto“ karinis sektorius (pradėtas formuoti 1942 m. gegužės mėn., analogiškas nuo 1944 m. liepos mėn. pabaigos egzistavusiems LLA Vanagams). Jo nariais galėjo tapti tik lietuviai (sulaukę 18 metų) ir tikrai tikintieji (bet nebūtinai katalikai).

„LLA Rytų Lietuvos rinktinė“³¹. Spalio mėn. atvykęs į Saldutiškio vlsč., L. Vilutis jame rado keletą jau veikiančių partizanų būrių.

Iš LYA saugomų Tigro rinktinės narių sąrašų ir kitų partizanų dokumentų matyti, kad absoliuti dauguma net ir 1947 m. partizanavusių švenčioniškių į miškus buvo išėję jau 1944 m. liepos mėn.³² Pagrindiniai Švenčionių aps. partizanų telkimosi židiniai 1944 m. buvo Labanoro giria, „Antanų miškai“ (taip Švenčionių krašto partizanai vadino Adutiškio girią) ir Daugėliškių vlsč. Pirmieji Švenčionių aps. partizanų būriai ginklų įsigydavo įvairiais būdais, tačiau bene daugiausia ginkluotės jie „paveldėjo“ iš 1941–1944 m. apskrities valsčiuose ir daugelyje kaimų veikusių vietos gyventojų savigynos būrių, kurių narių (kartu – ir būsimų Lietuvos partizanų) apginklavimu ypač rūpinosi tuometinis Švenčionių aps. policijos viršininkas lt. Antanas Kenstavičius (g. 1906 m. dabartiniame Mažeikių r.; dar mokydamasis gimnazijoje buvo Šaulių sąjungos narys, 1923 m. dalyvavo Klaipėdos krašto išvadavimo operacijoje, 1941 m. – Birželio sukilime; 1944 m. rugpjūčio–spalio mėn. – Tėvynės apsaugos rinktinės* bataliono vadas; mirė Kanadoje 1997 m.)³³.

Bene pirmasis Saldutiškio vlsč. susikūrus partizanų būrys nuo 1944 m. liepos mėn. veikė Šarkių k. apylinkėse. Šio būrio įkūrėjas ir pirmasis vadas buvo Bronius Zinkevičius-Skudutis (kiti slapyvardžiai – Aitvaras, Granitas, Kalvis, Artojas, Algimantas; nuo 1945 m. rugsėjo mėn. – LLA Vytauto apygardos štabo viršininkas, nuo tų metų gruodžio mėn. – apygardos vadas; žuvo 1946 m. spalio pradžioje). Nuo 1944 m. spalio mėn. Skudučio būriui va-

dovavo B. Zinkevičiaus brolis Kazys (slap. Kirvis, Saldaitis)³⁴. Jau 1944 m. vasarą Saldutiškio vlsč. veikė ir Jono Gimžausko-Beržo bei Antano Krinicko-Kriaušės vadovaujami partizanų būriai. 1945 m. sausio mėn. suformuota Adutiškio girios (Puščios) kuopa išaugo iš 1944 m. rugsėjo mėn. susikūrusio partizanų būrio³⁵. Pirmąjį Daugėliškių vlsč. partizanų būrį 1944 m. liepos mėn. Paringio k. apylinkėse sutelkė Vinco Žaliaduočio-Roko žmonos Jadvygos broliai Klemensas ir Kazimieras Basiai. Joniškio vlsč. ir Utenos aps. Molėtų vlsč. rytuose veikusi Juozo Straičio-Leopardo (žuvo 1948 m. lapkričio mėn.) kuopa taip pat išaugo iš 1944 m. vasarą susibūrusio partizanų junginio. 1945 m. pavasarį kuopoje buvo maždaug 35 kovotojai; gegužės viduryje ji perėjo į Utenos aps. ir susijungė su Tauragnų, Kuktiškių bei Utenos vlsč. veikusiu Jono Stundžios-Kovo daliniu. Vos įsikūrusią jungtinę Straičio ir Stundžios kuopą gegužės 19 d. prie Gudeniškio k. (Kuktiškių vlsč.) įvykusiame mūšyje beveik sunaikino NKVD kariuomenė³⁶.

Autoriaus manymu, 1944 m. rugsėjo mėn. Lietuvos partizanų buvo jau visuose Švenčionių aps. valsčiuose ir BSSR Vidžių bei Pastovių rajonuose (tikėtina, kad buvusioje Svierių aps.** 1944 m. į miškus išėjo ir kažkiek Gervėčių mstl. apylinkių jaunimo).

Svarbiausia staigaus ir masiško švenčioniškių vyrų išėjimo į miškus priežastimi laikytina 1944 m. liepos pabaigoje (neoficialiai – jau apie to mėnesio vidurį) Rytų Lietuvoje pradėta mobilizacija į Raudonąją armiją. Švenčionių krašte ji sužlugo – kaip ir visur kitur Lietuvoje. Nuo liepos 27 d. iki

* Lietuviškas karinis junginys (dar vadinamas „Žemaičių rinktinė“), įsteigtas 1944 m. liepos mėn. pabaigoje. Jį sudarė du pėstininkų pulkai, suformuoti kaip Vermachto lauko žandarmerijos daliniai. Spalio mėn. per 100 rinktinės karių žuvo Sedos kautynėse, apie 1000 pasitraukė į Rytprūsius (ten iš jų buvo suformuotas vadinamasis Lietuvių inžinerijos batalionas), o dar keli šimtai išsisklaidė prieš užnugaryje ir netrukus prisidėjo prie partizanų arba sugrįžo į savo tėviškes.

** Ostlando Lietuvos generalinės srities Vilniaus sr. apskritis. Lietuvos generalinei sričiai priklausė nuo 1942 m. balandžio iki 1944 m. liepos mėn., tuomet panaikinta, o jos teritorijoje sudaryti keli Baltarusijos SSR rajonai.

rugpjūčio 10 d. į sovietinį Švenčionių aps. karinį komisariatą privalėjo atvykti 5000 šauktinių, o atvyko tik 685 (439 lenkai, 90 lietuvių ir 156 kitų tautybių asmenys)³⁷.

RINKTINĖ ORGANIZACINIO LAIKOTARPIO PIRMOJOJE PUSĖJE (1944 m. spalio–1945 m. kovas)

Prieš pradėdant kalbėti apie Tigro rinktinės pavaldumą, struktūrą ir veikimo teritoriją įvairiais rinktinės gyvavimo etapais, pirmiausia vertėtų aptarti šiame darbe taikomą rinktinės istorijos periodizaciją. Pirmuoju, arba organizaciniu, rinktinės istorijos etapu autorius laiko Leono Vilučio, Leono Basio, Vinco Žaliaduonio, Benedikto Kaletkos ir Jono Kimšto vadovavimo laikotarpį (1944 m. spalio pabaiga–1945 m. rugsėjo pradžia); tuo metu kai kuriose rinktinės kuopose buvo net per 100 kovotojų, tačiau jų vadai dažniausiai laikėsi LLA vadovybės nuostatos patiems į kautynes nesivelti. Nuo kitų rinktinės istorijos etapų šis laikotarpis skiriasi ir gana dažna vadų kaita; rinktinės organizacijos raidos požiūriu ryški skiriamoji riba tarp organizacinio etapo pirmosios ir antrosios pusės buvo 1945 m. kovo 10–12 d. vykusios Kiauneliškio kautynės. Antrasis rinktinės istorijos etapas (1945 m. rugsėjis–1946 m. spalio) sutampa su J. Kamarausko vadovavimo laikotarpiu, kai nuolat mažėjanti (nuo maždaug 300 partizanų 1945 m. rugsėjo mėn. iki maždaug 220 partizanų* 1946 m. rugsėjo mėn.³⁸) Tigro rinktinė dažniau puldavo negu gindavosi; šis laikotarpis laikytinas rink-

tinės karinio aktyvumo kulminacija. Kaip svarbus rinktinės istorijos tarpsnis paminėtinas nuo 1946 m. spalio pabaigos keturis mėnesius trukęs „bevaldystės“ laikotarpis, kurį su tam tikromis išlygomis galima priskirti rinktinės istorijos trečiajam etapui. Pastarasis etapas, arba, anot K. Girniaus³⁹ terminijos, rinktinės konsolidavimosi ir persitvarkymo laikotarpis (1946 m. spalio pabaiga–1950 m. pavasaris) sutampa su L. Basio antrojo vadovavimo laikotarpiu ir V. Žaliaduonio antrojo vadovavimo laikotarpio pirmąja puse, o ketvirtasis etapas (1950 m. pavasaris – 1952 m. vasara), t. y. rinktinės sunaikinimo laikotarpis – su V. Žaliaduonio antrojo vadovavimo laikotarpio antrąja puse ir Kazio Bukausko** vadovavimo laikotarpiu. Šiuodu etapais nuo dviejų ankstesniųjų skiria itin spartus rinktinės gretų retėjimas (pavyzdžiui, 1947 m. sausio–kovo mėn. rinktinėje buvo apie 110–120 partizanų, o jau tų metų rudenį liko vos 70 kovotojų⁴⁰), o trečiąjį – dar ir išskirtinis rinktinės dalinių operacinis pasyvumas.

Netrukus po Platelių apylinkėse „Rytų Lietuvos rinktinės“ vadu prisaikdinto L. Vilučio sugrįžimo į tėviškę, 1944 m. spalio 22 d. (pasak K. Kasparo – spalio 20–22 d.⁴¹) Derviniškės k., L. Vilučio tėvų namuose, vyko keliolikos vietos partizanų junginių (veikusių daugiausia Utenos ir Švenčionių aps. paribyje) vadų pasitarimas, kurio dalyviai (L. Vilutis, jo brolis Mykolas, ltn. J. Gimžauskas (nuo 1944 m. pavasario – LLA Utenos apylinkės štabo viršininkas⁴²), jaun. ltn. Jonas Kiela, jaun. psk. Apolinaras Juršys, Vytautas Blažiūnas, Valentinas Brukštus, Antanas Krinickas, Adolfas Kuryla, Kazys Kuzelis,

* Įskaitant 1946 m. birželio mėn. nuo Tigro rinktinės atskilusią LLA Rytų grupę.

** Po V. Žaliaduonio žūties rinktinės likučiams vadovavęs K. Bukauskas laikinuoju rinktinės vadu veikiau- siai tapo savo paties iniciatyva.

Juozas Murmulis ir kt.) visus Švenčionių, Svierių, Utenos ir Zarasų aps. partizanus nutarė sujungti į LLA Vilniaus apygardos Vanagų Tigro rinktinę. Pirmojo jos vado L. Vilučio-Bitinėlio 1944 m. spalio 28 d. įsakymu Nr. 2 buvo suformuotas pirmasis rinktinės štabas. Iki 1945 m. pradžios jį sudarė štabo viršininkas Jeronimas Bulka-Deimantas (1945 m. pradžioje įsteigus štabo viršininko pavaduotojo pareigas, pirmasis jas pradėjo eiti Adolfas Grigonis-Paberžis), štabo operacinio skyriaus viršininkas Jonas Kie-la-Titnagas (nuo lapkričio mėn. – ltn. Juozas Budrys, nuo 1945 m. pradžios – psk. Leonas Basys-Putinas), žvalgybos ir ryšių skyriaus viršininkas A. Kuryla-Žėrutis (1949 m. pateko į nelaisvę), ypatingojo (kontržvalgybos) skyriaus viršininkas Jūrėnas, mobilizacinio skyriaus viršininkas Bronius Zinkevičius-Granitas, ūkio skyriaus viršininkas Juozas Murmulis (slap. Smiltainis, Lokys), mašininkas Putnagas ir Tigro rinktinės karo tribunolo (veikė rinktinės štabo skyriaus teisėmis) pirmininkas Petras Liutkus-Žvainys (Kirdeikių klebonas, pirmasis rinktinės kapelionas; dar vadinosi „Juoduojų Petru“). Pirmaisiais rinktinės karo tribunolo nariais Bitinėlis paskyrė Žaliajį Diemedį ir Juodąjį Mykolą⁴³. Tuo pačiu įsakymu keletas partizanų buvo paskirti pirmaisiais rinktinės kuopų vadais. J. Gimžauskas-Beržas tapo Kirdeikių kuopos, Ažuolas – Saldutiškio, [Vladas Mikulėnas (?)-] Liepa – Labanoro, Juozas Garla-Juodalksnis – Ignalinos, Karklas – Kaltanėnų, Žilvitis – Kuktiškių, Putinas – Tauragnų kuopos, Kadugys – Vidžių kuopos ar būrio, M. Vilutis-Klevas – Slėnkrūmio būrio (taip 1944 m. turbūt vadintas rinktinės štabo dalinys; vėliau M. Vilutis vadovavo Tauragnų kuopai), A. Krinickas-Kriaušė – Krivasalio būrio vadu. Kitų rinktinės kuopų ir būrių vadai, pasak L. Vilučio, buvo „pasilikę [dar] iš vokiečių okupacijos meto“⁴⁴, t. y. jų vadovaujami junginiai buvo išaugę iš lietuvių antinacinio pogrindžio

organizacijų valsčių bei seniūnijų padalinių.

Nacių okupacijos metais LLA Švenčionių aps. štabas buvo pavaldus LLA Vilniaus apygardos štabui, tačiau 1944 m. vasarą LLA vadams nutarus pernelyg didelę Vilniaus apygardos teritoriją padalyti į dvi ar tris dalis, L. Vilučiu buvo nurodyta kurti būsimai „LLA Šiaurės Rytų Lietuvos apygardai“ pavaldžią „Rytų Lietuvos rinktinę“⁴⁵ (atrodo, sąvoka „Rytų Lietuva“ tuometinei LLA vadovybei reiškė ne tik Utenos, Zarasų, Švenčionių ir Svierių aps., bet ir buv. Ašmenos aps. bei rytinės (?) Vilniaus aps. dalies teritoriją, suvokiama kaip potencialią „Rytų Lietuvos rinktinės“ veikimo erdvę⁴⁶). Vis dėlto 1944 m. rudenį susikūrusi Utenos ir Švenčionių krašto partizanų rinktinė jos štabo dokumentuose dažniausiai vadinta tiesiog „Tigro rinktinė“, o nuo 1944 m. gruodžio vidurio ar pabaigos iki 1945 m. vasario pradžios (?) – tikriausiai dar „LLA Vilniaus apygardos 2-osios apylinkės Vanagais“⁴⁷. 1944 m. lapkričio mėn. L. Vilučiu paprašius LLA Vilniaus apygardos (nuo 1944 m. lapkričio vidurio beveik iki tų metų Kalėdų vadas ltn. Algimantas Zaskevičius-Zizas, nuo 1944 m. pabaigos (?) iki 1945 m. sausio 6 d. – ltn. Aleksandras Tuinyla, nuo 1945 m. sausio vidurio ar pabaigos iki kovo 11 ar 12 d. – (faktiškai) V. Vaitkevičius-Gaidukas, maždaug nuo kovo vidurio iki balandžio 11 d. – kpt. Albinas Karalius-Varenis⁴⁸) vadovybės atsiųsti besikuriančiai rinktinei labai reikalingų patyrusių organizatorių, netrukus rinktinės štabą (1944 m. veikusį netoli Saldutiškio – iš pradžių Ripaičiuose, vėliau – Staniuliškių k.) papildė keletas minėtos apygardos štabo į Tigro rinktinę nusiųstų karininkų (tikriausiai kartu su jais į rinktinės vado būstinę buvo atvykęs ir būsimasis rinktinės vadas kpt. B. Kaletka; L. Vilutis-Bitinėlis jau 1944 m. jam siūlė perimti Tigro rinktinės vado pareigas, tačiau tuomet B. Kaletka sutiko vadovauti tik vienai iš rinktinės kuopų). 1945 m. sausio

mėn. priešui iš esmės sunaikinus 1944 m. lapkričio–gruodžio mėn. Vilniuje suformuotą LLA Vilniaus apygardos štabą* (du jo nariai – lttn. A. Tuinyla ir V. Gylys – buvo suimti atitinkamai sausio 6 ir 17 d., o kiti, t. y. vyr. lttn. Mykolas Sabaliauskas, Medardas Juršėnas ir Antanas Nasevičius iki vasario pradžios patys pasitraukė iš Vilniaus vengdami suėmimo⁴⁹), vasario pradžioje jo funkcijas perėmė Tigro rinktinės štabas (greičiausiai LLA centrinės vadovybės atstovo Tigro rinktinėje V. Vaitkevičiaus iniciatyva). Todėl pastarasis nuo 1945 m. vasario pradžios iki tų metų gegužės pabaigos veikė kaip LLA centriniam štabui (nominaliai) pavaldus „apygardinis“ štabas (istorikai maždaug dviejų apskričių dydžio teritoriją aprėpusią Tigro rinktinę vadina „jungtine“, taip ją atskirdami nuo vėlesnės, jau tik Švenčionių aps. veikusios Tigro rinktinės)⁵⁰.

Vanagų vyriausiojo štabo 1944 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. 4 visas LLA Veikiančiosios sektoriaus turėjo būti suskirstytas į Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apygardas, pastarosios – į rajonus, rajonai – į batalionus, o batalionai – į kuopas⁵¹. Tigro rinktinė, kaip ir dauguma kitų LLA junginių, šį įsakymą pradėjo vykdyti, matyt, jau 1944 m. pabaigoje. Pagrindinis Tigro rinktinės kovos vienetas buvo kuopa. Nuo pat įkūrimo rinktinė skirstyta į kuopas (nuo 1944–1945 m. žiemos iki 1946 m. vasaros pabaigos⁵² – taip pat į batalionus, jungusius po dvi arba tris kuopas), kuopos – į būrius, būriai – į skyrius (nuo 1945 m. kovo vidurio dauguma rinktinės būrių narių skaičiumi teprilygo skyriams – tokie nedideli būriai į mažesnius kovos vienetus neskirstyti), skyriai – į grandis. Vieną Tigro rinktinės grandį sudaryda-

vo 3 arba 4 partizanai, skyrių – 2 arba 3 grandys (nuo 6 iki 12 kovotojų), būrį – nuo 2 iki 4 skyrių, o kuopą – nuo 2 iki 4 būrių⁵³. Tigro rinktinės kuopų vadai buvo pavaldūs rinktinės vadui ir kartu pastarajam atskaitingam rinktinės štabui, kurį sudarė štabo viršininkas, rinktinės vado pavaduotojas, rinktinės vado adjutantas, keletas štabo skyrių (operacinio, organizacinio, ryšių, agitacijos ir propagandos (spaudos ir švietimo), žvalgybos, ypatingojo (kontržvalgybos), mobilizacinio, izdo, sanitarijos ir ūkio**) viršininkų ir štabo skyriaus teisėmis veikusio rinktinės karo tribunolo pirmininkas. Prie rinktinės vado būstinės nuolat veikė rinktinės štabo apsargos dalinys.

Tigro rinktinės Organizacinio sektoriaus (OS; savotiškas rinktinės Veikiančiojo sektoriaus rezervas) nariai*** užsiėmė lėšų, maisto produktų, drabužių ir kanceliarijos reikmenų rinkimu bei tiekimu, veikė kaip ryšininkai ir žvalgai. Valsčiuose OS nariams jau 1946 m. vadovavo valsčių komitetai. Ne vėliau kaip 1946 m. kovo mėn.⁵⁴ Tigro rinktinės OS imta skirstyti į rajonus, kurių iš pradžių buvo 8 (nuo 1948 m. rugsėjo – 11, nuo 1949 m. rugsėjo – 8, nuo 1949 m. gruodžio – 5). Kiekvienam OS rajonui vadovavo rajono viršininkas. Nuo 1947 m. vasaros rinktinės OS rajonų viršininkams buvo pavaldūs to paties sektoriaus apylinkių viršininkai.

Tigro rinktinės steigėjai tikėjosi, kad šio junginio veikla aprėps mažiausiai keturias apskritis – Švenčionių (1942–1944 m. ribų, taigi su Vidžių vlsč.****), Utenos, Zarasų ir Svierių. Iki 1944 m. pabaigos Švenčionių, Utenos, Zarasų ir buvusioje Svierių aps. į (Jungtinę) Tigro rinktinę buvo priimta per 600 aktyvių partizanų⁵⁵, o apie 1945 m. va-

* 1945 m. kovo mėn. LLA Vilniaus apygardos štabas dar buvo atkurtas, tačiau realios įtakos daugumos apygardos teritorijoje veikusių LLA dalinių (įskaitant ir Tigro rinktinę) veiklai jis jau neturėjo.

** Čia išvardyti tikslai iki 1945 m. kovo mėn. veikę rinktinės štabo skyriai, vėliau jų buvo šiek tiek mažiau.

*** Dar vadinti „pasyviaisiais partizanais“.

**** 1942 m. balandžio–1944 m. liepos mėn. šis valsčius priklausė Lietuvos generalinės srities Švenčionių aps.

sario ir kovo mėn. sandūrą prie rinktinės prisijungė ir didesnioji Švenčionių bei Utenos aps. „kęstutėnų“ dalis (tikėtina, kad dėl Švenčionių ir Utenos aps. veikusių Vanagų ir „Kęstučio“ organizacijos kovotojų susivienijimo buvo susitarta jau 1944 ir 1945 m. sandūroje⁵⁶); daugelio istorikų manymu, tuo metu Švenčionių ir gretimų apskričių girios glaudė gausiausias Lietuvoje partizanų junginius.

1945 m. sausio–kovo mėn. Tigro rinktinėi priklausė bent 14 kuopų*: J. Straižio-Leopardo, Romelio, Kirdeikių, M. Vilučio-Klevo (veikė daugiausia Tauragnų vlsč.; dar vadinta „Ivanausko kuopa“, mat nuo 1945 m. sausio mėn. (?) jos vadas buvo Bronius Ivanauskas; kuopa sunaikinta 1945 m. gegužės pabaigoje – tuomet žuvo jos vadas B. Ivanauskas ir dar 39 (?) kuopos nariai), Karijoto, Ceikinių (1945 m. pavasarį pertvarkyta į Karijoto kuopos būrį), Pavasario, Juodalksnio (1945 m. sausio ar vasario mėn. pertvarkyta į Pavasario kuopos būrį), Kęstučio, Puščios, Aukštaičio, Kovo, Dilgėlės (atrodo, taip vadinta apie Suginčius ir Skudutiškį veikusi kuopa, 1944 m. pabaigoje sutelkta būsimos Sakalo rinktinės vado Prano Švilpos) ir Jono Tumėno. Ne Švenčionių aps. veikusios Klevo, kpt. J. Tumėno, psk. Vlodo Patumsio-Aukštaičio (veikė daugiausia Kuktiškių vlsč.), J. Stundžios-Kovo ir Dilgėlės (slap.) kuopos maždaug nuo 1945 m. kovo vidurio jungtinei rinktinėi priklausė tik nominaliai, o gegužės viduryje J. Straižio kuopai iš Joniškių vlsč. perėjus į Utenos apylinkes bei to paties mėn. 23 d. Kovo, Aukštaičio ir Dilgėlės kuopų pagrindu įsteigus atskirą Utenos aps. rinktinę, Tigro rinktinėje jau ir oficialiai liko tik 6 kuopos – Romelio, Beržo, Karijoto, Pavasario, Sakalo (buv. Kęstučio) ir Puščios (1945 m. pavasarį nuo Kęstučio kuopos at-

skilus Roko, o nuo Romelio kuopos – Kavarsko daliniui, gegužės pabaigoje rinktinę realiai sudarė 8 kuopos, tačiau jau birželio pradžioje nuo jos atsiskyrė Kirdeikių, o rugsėjo mėn. – ir buv. Romelio kuopa). Rinktinės vadas nuolatinį ryšį tiek 1944–1945 m., tiek vėliau įstengdavo palaikyti tik su dvejomis–trejomis kuopomis, veikusiomis arčiausiai rinktinės vadovybės būstinės.

Prasčiausiai partizanų vienijimo darbas Tigro rinktinės štabui sekėsi Zarasų aps. – čia prie rinktinės prisijungė tik Rimšės vlsč. ir rytinėje Dūkšto vlsč. dalyje veikę partizanai. Visi kiti Zarasų aps. partizanai atsisakė paklusti Tigro rinktinės vadovybei ir ilgainiui prisijungė prie 1944 m. gruodžio 15 d. įsteigtos LLA Lokio rinktinės⁵⁷. Kai kurie tyrinėtojai rašo⁵⁸, kad Lokio rinktinėi esą priklausė ir Svierių aps. partizanai. Autoriaus nuomone, toks teiginys laikytinas paprasčiausiu nesusipratimu, nes buv. Svierių aps. su Zarasų aps. net nesiribojo, o Lokio rinktinėi niekuomet nepriklausė ir Zarasų aps. rytuose veikę partizanai. Tuo tarpu Zarasų aps. šiaurės rytuose pokariu nebuvo nei Tigro, nei Lokio rinktinės partizanų, nes tarpukariu Smalvų, Turmanto ir dabartinio Visagino m. apylinkių gyventojai bemaž visiškai sulenkėjo (1943–1945 m. Zarasų aps. šiaurės rytuose veikė keli AK būriai⁵⁹, tačiau 1945 m. daugumai vietos lenkų išvykus į Lenkiją, nurodytoje teritorijoje neliko nė lenkų partizanų).

Į pietryčius nuo būsimos Tigro rinktinės veikimo teritorijos dar 1944 m. vasario mėn. galutinai susiformavo vienas didžiausių Rytų Lietuvoje veikusių AK junginių – vadina moji 5-oji brigada (telkė iki 2000 partizanų, veikė daugiausia Svierių, Mikailiškių ir Kiemeliškių apylinkėse; nuo 1943 m. vasaros jai vadovavo Zygmundas Šendzeliažas-Lupaška), kuri labiau nei bet kuris kitas AK dalinys iš-

* Autoriaus manymu, 1944 m. spalio–gruodžio mėn. jų turėjo būti dar daugiau.

garsėjo tiek kovomis su sovietų partizanais, tiek civilių lietuvių žudynėmis⁶⁰. Organizuoto ginkluotojo lenkiškojo pogrindžio Vilniuje neliko jau 1945 m. vasario mėn., tačiau BSSR šiaurės vakaruose dar ilgai veikė keli nedideli buvusios AK ir jau po 1945 m. vasario susikūrę lenkų partizanų būriai. Paskutinytis iš jų – daugiausia Kamojų apylinkėse (Pastovių r.) veikęs keturių „akovcų“ būrys – sunaikintas tik 1951 (?) m.⁶¹ Nuo 1943 m. vasaros AK partizanai veikė ir Švenčionių aps.; tų metų liepos mėn. vienas AK būrys įsikūrė į pietus nuo Švenčionių esančiame Vidutinės k.⁶², o nuo 1944 m. kovo mėn. svarbiausias Švenčionių krašto „akovcų“ telkimosi židinytis buvo Pabradės miškai. Juose 1944 m. rugpjūčio mėn. Marijano Plucinskio-Mscislavo suburtas maždaug 70 partizanų junginys 1944 m. lapkričio pabaigoje buvo paleistas paties vado. Iš vienos šio junginio grupių išaugęs maždaug 40 partizanų Vlodzimiežo Mikucio-Jaremos būrys Pabradės apylinkėse veikė iki 1945 m. vasario vidurio – tuomet perėjo į dabartinio Šalčininkų r. teritoriją⁶³.

1944 m. vasarą Švenčionių aps. pradėjus kurtis ir Lietuvos partizanų būriams, iš pradžių tarp jų ir AK būrių kildavo nemažai konfliktų ir net susirėmimų, tačiau pasikeitus okupantui, netruko pakisti ir lietuvių bei lenkų partizanų santykiai. Susitarti dėl taikaus sambūvio mėginta jau 1944–1945 m. žiemą. Nuo 1945 m. vasario mėn. Tigro rinktinės kaimynystėje veikė tik tai keli negausūs lenkų partizanų būriai. Būtent su jų vadais 1945 m. rudenį Vytauto apygardos laikinojo vado lt. Vlodo Mikulėno-Storulio pavedimu teko derėtis apygardos štabo agitacijos ir propagandos skyriaus viršininkui lt. V. Žaliaduoniui-Rokui. Vadinamojo „Vilniaus krašto“ šiaurėje veikusių lietuvių ir lenkų partizanų santykius

tų derybų metu „normalizavus“, vėliau Tigro rinktinės ir lenkų partizanai sugyveno visai taikiai, kartais net bendradarbiaudavo⁶⁴ (ypač glaudžiai – 1947–1949 m.), tiesa, beveik vien žvalgybos srityje* (šiek tiek Tigro rinktinės 1945–1949 m. susirašinėjimo su lenkų partizanais dokumentų dabar saugoma LYA Lietuvos partizanų dokumentų kolekcijoje⁶⁵).

Į Tigro rinktinės kaimynystėje veikusius baltarusių partizanų būrius (jų buvo tik BSSR šiaurės vakaruose, t. y. katalikybės išpažinimo areale) ėjo Baltarusijos krašto apsaugos** dalinių kariai, buvę Baltarusijos ir Lietuvos generalinių sričių policininkai, sovietų valdžios represuotų baltarusių ūkininkų šeimų nariai, net buvę sovietų partizanai. Deja, LYA KGB dokumentų fonde saugomi tik buvusios LSSR teritorijoje funkcionavusių NKVD–MGB Kovos su banditizmu padalinių dokumentai, todėl darbo autoriui, iki šiol neturėjusiam galimybės susipažinti su analogiškais specialiuosiuose Minsko archyvuose išlikusiais dokumentais, sunku pasakyti ką nors konkretaus apie baltarusių partizanų dalinius, veikusius į rytus bei pietryčius nuo Tigro rinktinės. Labai nedaug žinių apie antisovietinį Baltarusijos partizanų sąjūdį pateikta ir lietuviškojoje istoriografijoje. Gerai žinoma tik tai, kad šis judėjimas nei savo mastu, nei organizuotumu nė iš tolo neprilygo analogiškiems Lietuvos ir Vakarų Ukrainos sąjūdziams. Apibūdinant Tigro rinktinės ir baltarusių partizanų santykius 1944–1945 m., ypač tiktų paminėti vieną šiuo atžvilgiu itin iškalbingą epizodą: 1945 m. kovo mėn. kažkuris Labanoro girioje veikęs rinktinės dalinys (atrodo, tai buvo rinktinės štabo dalinys⁶⁶) pasitraukė pailsėti į Naručio ežero apylinkes; ten sutikę vieną į rytus nuo šio ežero veikusį baltarusių partizanų dalinį, lietuviai padėjo jam persitvarkyti Tigro rinktinės

* Trakų aps. veikę LLA ir AK partizanai 1945 m. kovo mėn. pradžioje buvo susitarę netgi dėl bendrų kovos veiksmų.

** Baltarusių politikų karo metais projektuotos nepriklausomos Baltarusijos kariuomenės užuomazga.

pavyzdžiu. Tiesa, dėl kai kurių baltarusių partizanų vadų ambicijų ir baltarusių partizanų sąjūdžiui itin būdingos programinių nuostatų įvairovės toji „lietuviška tvarka“ neilgai gyvavo⁶⁷.

Pietvakariuose Tigro rinktinės kaimynė buvo jau 1944 m. rugsėjo mėn. įkurta LLA Didžiosios Kovos rinktinė ir 1945 m. gruodžio 1 d. jos (tiksliau, „LLA Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės“) pagrindu susikūrusi LLA 5-oji Didžiosios Kovos apygarda (DKA; veikė beveik visoje Trakų aps., Nemuno ir Nerios tarpupyje esančioje Kauno aps. dalyje, į rytus nuo Šventosios esančioje Ukmergės aps. dalyje, Utenos aps. pietuose ir Vilniaus aps. Paberžės bei Maišiagalos vlsč. dalyse); į šiaurę nuo Nerios žemupio veikusi apygardos dalis (t. y. nuo 1945 m. gegužės mėn. gyvavusi LLA Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės 2-oji Ukmergės rinktinė⁶⁸) 1945 m. gruodžio 1 d. virto rinktine „B“. Jos ir Tigro rinktinės veikimo teritorijos ribojosi ne ilgiau kaip iki 1946 m. rugpjūčio ar rugsėjo mėn. 1945–1946 m. Tigro rinktinė glaudžiausiai bendradarbiavo su rinktine „B“, o 1947–1952 m. – su Vytauto apygardos Liūto rinktine. Silpniausias Tigro rinktinės ryšys visą pokario laikotarpį buvo su Lokio rinktine (tiesa, 1945–1946 m. glaudžiai bendradarbiavo Tigro rinktinės Karijoto ir Lokio rinktinės Erškėčio kuopos, tačiau 1946 m. pabaigoje joms ėmus nesutarti dėl veikimo ribų, ilgam nutrūko ir šis „periferinis“ dvi rinktines jungęs ryšys).

Tigro rinktinę labai sustiprino 1944 m. gruodžio pabaigoje (apie Kalėdas) į Linkmenų apylinkių miškus nuleista 12 desantininkų grupė – buvusią Abvero* karo žvalgų ir diversantų rengimo mokyklą „FAK-204“ (vei-

kė Dancigo (dabar – Gdanskas, Lenkija) regione) baigę LLA nariai psk. Leonas (Mykolo s.) Basys-Putinas (grupės vadas; g. 1916 m. Dainių k. (dabar – Ignalinos r. ir sen.) tautiškai susipratusių lietuvių šcimoje; domėjosi grožine literatūra, rašė lenkų okupuotos Rytų Lietuvos lietuvių laikraščiams, dalyvavo įvairių lietuviškų organizacijų veikloje; 1941 m. aktyviai kovojo Birželio sukilėlių gretose; svajojo tapti liaudies mokytoju, todėl nacių okupacijos metais lankė mokytojų kursus, tačiau jų nebaigęs 1944 m. vasarą pasitraukė į Vokietiją), Adolfas Grigonis-Paberžis (radistas), Vladas Kliukas-Ožys, Antanas Bilkis-Kavarskas, Teofilis Vinciūnas-Kalnelis, Bronius Lapėnas-Miškinis, Jonas Baraniūnas-Šakalys, Julius Saulis-Paukštelis (radistas), Juozas Šilinskas-Papinigis, psk. Juozas Čėponis-Mikimauzė, Edvardas Urbanavičius-Sielys ir Antanas Paukštė-Sakalas. Visi jie buvo gimę Švenčionių aps. arba netoli jos ribų, gerai ginkluoti, puikiai parengti diversinei veiklai ir aprūpinti sovietine valiuta. Po 1944 m. liepos mėn. įvykusio pasikėsinimo prieš A. Hitlerį Abvero funkcijas perėmusi tarnyba SD** šiais desantininkais tikėjosi pasinaudoti ir kaip žvalgybinės informacijos tiekėjais, tik vargu ar bent vienas iš dvylikos išvardytų LLA narių rimtai ketino tesėti visus naciams duotus pažadus. 1945 m. pradžioje didžioji „Linkmenų desanto“ dalis jau buvo susitikę su Tigro rinktinės štabo nariais. Jie desantininkams išaiškino LLA veikimo tikslus bei taktiką ir pasiūlė stoti į Tigro rinktinę⁶⁹. Netrukus daugelis LLA „parašiutininkų“ tapo rinktinės štabo nariais arba kuopų vadais (sprendžiant iš MGB dokumentų, didesnė jų dalis partizanavo dar ir 1946 m. balandžio mėn.⁷⁰) ir aktyviai prisidėjo prie rink-

* Nacių Vokietijos karinės žvalgybos žinyba.

** *Vok. Sicherheitsdienst* – „saugumo tarnyba“. Buvusi Vokietijos nacionalsocialistų partijos saugumo tarnyba. Nuo 1937 m. veikė kaip svarbiausias nacių partijos ir kartu „Trečiojo reicho“ politinio sekimo, žvalgybos bei kontržvalgybos organas (nuo 1939 m. priklausė Vyriausiajai reicho saugumo valdybai, pertvarkyta į šios valdybos 2-ąją ir 6-ąją valdybas).

tinės organizavimo bei ginkluotų jos narių skaičiaus didinimo.

1944 m. lapkričio 18 d. prie Ginučių piliakalnio įvyko pirmas didesnis rinktinės mūšis. Apie 100 ant piliakalnio įsitvirtinusių Beržo kuopos partizanų kulkosvaidžių, automatų ir šautuvų ugnimi pasitiko partizanų ieškoti žygiuojantį maždaug 200⁷¹ (ne 300, kaip rašo L. Vilutis) NKVD kareivių dalinį. Po gerą pusdienį trukusio mūšio didelių nuostolių patyrę enkavedistai pasitraukė⁷², o iš partizanų tąkart niekas nežuvo. To paties mėnesio pradžioje, pačiose sovietinių „spalio švenčių“ išvakarėse, kažkuris rinktinės dalinys įsiveržė į Videniškių mstl. (į vakarus nuo Molėtų)⁷³.

1944 m. lapkričio 29 d. kpt. Jono Tumėno (g. 1908 m.; 1945 m. sausio (?))– gegužės mėn. vadovavo visai į vakarus nuo Švenčionių aps. veikusiai Tigro rinktinės daliai; suimtas 1945 m. liepos 13 d.) vadovaujama Alantos kuopa (suformuota 1944 m. rugsėjo mėn., telkė iki 130 partizanų, veikė daugiausia Utenos aps. Alantos ir Molėtų vlsč., taip pat Ukmergės aps. Balninkų ir Želvos vlsč.) puolė Alantą; ten per susirėmimą su sribais nuostolių patyrė abi pusės⁷⁴.

1944 m. lapkričio mėn. Tigro rinktinės štabo operacinio skyriaus viršininkas lt. Jozas Budrys Saldutiškio vlsč. Kemėšio k. sušaukė pasitarimą. Jo metu rinktinės dalinių vadams jis išaiškino partizaninės kovos taktikos ypatybes. Pasitarimo dalyviai dar aptarė organizacinius reikalus ir nutarė rengti nuolatinės rinktinės naujokų karinio rengimo pratybas bei nustatyti rinktinės pareigūnų atestavimo taisykles⁷⁵.

1944 m. Švenčionių krašto partizanai labai didelių nuostolių nepatirdavo (lyginant

su 1945 m. patirtais nuostoliais). Švenčionių aps. miškus NKVD kariuomenė pirmą kart „šukavo“ tik prieš pat 1944 m. Kalėdas⁷⁶, o pirmasis tikras siautimas* Švenčionių aps. vyko nuo 1945 m. birželio vidurio iki vėlyvo rudens⁷⁷. Labai nepatikimais NKVD duomenimis, 1944 m. Švenčionių aps. žuvo 130⁷⁸ (plg. visoje Lietuvoje – apie 2400⁷⁹), o 1945 m. – 350 lietuvių ir lenkų partizanų⁸⁰.

Pirma tikrai skaudi nesėkmė rinktinę ištiko naujųjų 1945-ųjų sutikimo naktį. Tuomet NKVD kariuomenė netikėtu puolimu smarkiai sumušė sargybų neišstačiusį Adutiškio girioje stovyklavusį Jozefo Horno-Jupo (g. 1913 m. Lapersdorfe, netoli Rėgensburgo⁸¹; 1949 m. kovo mėn. pateko į nelaisvę) dalinį. Iš maždaug 80 jo narių 25 žuvo ir 2 pateko į nelaisvę. Šiame Mielagėnų, Tverėčiaus ir Adutiškio vlsč. sandūroje veikusiame partizanų dalinyje (vėliau – Puščios kuopoje) partizanavo ir keli 1944 m. liepos mėn. nuo besitraukiančio iš Lietuvos Vermachto atsilikę vokiečiai⁸².

1945 m. sausio 8 ar 9 d. žuvo Tauragnų kuopos vadas Mykolas Vilutis-Klevas, o apie sausio 13 d. Derviniškės k. suimtas po brolio laidotuvių tėviškėje paviešėti nutaręs Tigro rinktinės vadas L. Vilutis-Arūnas⁸³ (nuteistas iki 1956 m. kalėjo Intos lageriuose). Maždaug tuo pat metu labai nukentėjusi Ignalinos vlsč. veikusi psk. J. Garlos-Juodalksnio (g. Daugėliškių vlsč. Seniškio k., 1941–1944 m. tarnavo Lietuvių savisaugos daliniuose) kuopa 1945 m. vasario (?) mėn. buvo pertvarkyta į Mielagėnų kuopos būrį (nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. priklausė Mingailos kuopai, nuo 1946 m. sausio veikė Salako vlsč.; gegužės mėn. grįžo į Švenčionių

* Tigro ir kitų partizanų rinktinių narių vartotas terminas, reiškiantis palyginti ilgą laiką (vieną ar kelis mėnesius) trunkantį NKVD kariuomenės atliekamą apsuptos teritorijos „šukavimą“ ieškant joje galinčių būti partizanų.

aps., tačiau jau birželio mėn. perėjo į Rimšės ir Dūkšto vlsč. ir nuo tol priklausė LLA Rytų grupei; 1947 m. balandžio mėn. J. Garlai patekus į nelaisvę⁸⁴, netrukus buvo sunaikintas ir Juodalksnio būrys).

Po L. Vilučio suėmimo vienu metu atsirado iškart du nauji Tigro rinktinės vadai: rinktinės štabo operacinio skyriaus viršininkas L. Basys-Putinas (iki 1945 m. vasario vidurio būtent jis buvo faktiškasis rinktinės vadas) ir LLA centrinio štabo narys V. Vaitkevičius-Gaidukas. Apie 1945 m. sausio vidurį Putinas sudarė laikinąją rinktinės štabą, kurio nariai buvo štabo viršininkas Zenonas Jasaitis-Ūdras, štabo operacinio skyriaus viršininkas Putinas (nuo vasario pradžios – V. Žaliaduonis-Rokas), agitacijos ir propagandos skyriaus viršininkas P. Švilpa-Barzdyla (kiti slapyvardžiai – Ažuolis, Abstinentas), ūkio skyriaus viršininkas Meška (slap.) ir Tigro rinktinės OS viršininkas Gaidukas. Tačiau 1945 m. vasario pradžioje Putinui ir Gaidukui pradėjus aiškintis, kuris gi iš jų iš tiesų yra paskirtasis rinktinės vadas, vadovavimą rinktinei Ūdro siūlymu perėmė lt. V. Žaliaduonis-Rokas (g. 1910 m. Seinų aps. Kučiūnų vlsč. Kalviškių k.*; nuo 1944 m. rugsėjo kurį laiką slapstėsi žmonos tėviškėje Daugėliško vlsč. Paringio k.; tikėtina, kad į vakarus nuo šio bažnytkaimio esančiame Didžiagirio miške jis ir pradėjo savo partizanišką „karjerą“); nuo 1945 m. vasario pradžios jis buvo rinktinės štabo narys; rinktinės vado pareigas tais metais ėjo nuo vasario vidurio iki kovo pradžios.

1945 m. vasario viduryje Rokas suformavo naują (Jungtinės) Tigro rinktinės štabą (veikė Labanoro girioje, netoli Saldutiškio); jo nariai buvo rinktinės štabo (taip pat jo operacinio skyriaus) viršininkas Rokas (štabo viršininko pareigas iš Roko netrukus perėmė Kazys Zinkevičius-Kirvis), rinktinės OS vir-

šininkas Gaidukas (žuvo 1945 m. kovo 11 ar 12 d.), štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas Barzdyla, žvalgybos, ryšių ir ūkio skyrių viršininkas Putinas ir sanitarijos skyriaus viršininkas Z. Jasaitis-Ūdras (žuvo 1945 m. kovo 11 d.)⁸⁵.

1945 m. kovo pradžioje LLA Vilniaus apygardos štabo narys V. Vaitkevičius-Gaidukas (?) (K. Kasparas mini „apygardinio štabo narius“ Švenčionių aps. 1945 m. vasario mėn.⁸⁶) Tigro rinktinės vadu paskyrė kpt. B. Kaletką-Kęstutį (vėlesnis slapyvardis – Senis; nuo 1943 m. balandžio mėn. – „Kęstučio“ narys, 1944 m. pavasarį – Lietuvos vietinės rinktinės 395-ojo atskirojo bataliono vadas; nuo 1944 m. gegužės vidurio rezistencinėje veikloje kurį laiką nedalyvavo; apie 1944 m. pabaigą ėmėsi organizuoti Tverečiaus vlsč. partizanus). Rinktinei jis vadovavo iki 1945 m. gegužės pabaigos; tuomet, greičiausiai ketindamas formuoti naują apygardos štabą, rinktinės vado postą perdavė lt. J. Kimštui ir perėjo į Utenos aps.

Roką Kęstutis paskyrė Labanoro girioje stovyklavusios 2-osios kuopos vadu, tačiau po Kiauneliškio kautynių Rokas grįžo į Daugėliško vlsč. ir jame jau Kęstučio kuopos dalies pagrindu suformavo kitą – vadinamąją Roko kuopą. B. Kaletka kuopos statuso jai niekuomet nepripažino.

RINKTINĖ ORGANIZACINIO LAIKOTARPIO ANTROJOJE PUSĖJE (1945 m. kovas–1945 m. rugsėjis)

1945 m. kovo 10–12 d. netoli Kiauneliškio (kaimas ir geležinkelio stotis už 3 km į šiaurės rytus nuo Labanoro) vyko Romelio kuopos (iki 100 partizanų) kautynės su Romelio ir Vytenio bunkerius apsupusia NKVD kariuomene. Šių didžiausių Tigro rinktinės kauty-

* 1923 m. Lietuvos Respublikos gyvenviečių sąvade Kalviškiai įrašyti kaip Seinų (Lazdijų) aps. Kučiūnų vlsč. kaimas, turintis beveik 100 gyventojų.

nių metu žuvo 62 ar 63 partizanai, įskaitant štabo viršininką K. Zinkevičių-Kirvį ir OS viršininką V. Vaitkevičių-Gaiduką (galimas daiktas, kad V. Vaitkevičius žuvo ne Labanoro girioje, bet per rinktinės štabo dalinio (?) susirėmimą su priešu prie Naručio ežero, įvykusį netrukus po Kiauneliškio kautynių⁸⁷; pasak J. Lukšos-Daumanto, prieš karių Kiauneliškio kautynėse krito apie 800, o partizanų – iki 150; kiti autoriai nurodo daug mažesnę žuvusiųjų skaičių⁸⁸). Be to, enkavėdistai tomis dienomis dar nužudė 10 civilių – artimiausių vietovių gyventojų. A. Krinicko-Romelio būrys, netekęs 14 žuvusiųjų, iš apsupties prasiveržė jau kovo 11 d., o Vytenio būrio partizanai veržtis net nemėgino. Kai temstant prie mūšio vietos priartėjo Roko ir J. Kimšto-Dobilo vedamos kuopos (iki 200 partizanų; deja, netrukus abidvi kuopos pasuko atgal į savo stovyklavietes – jų vadai pamanė, kad apsuptieji arba prasiveržė, arba jau yra žuvę), enkavėdistai nuo Vytenio bunkerio šiek tiek atsitraukė. Apsuptieji vis tiek nemėgino veržtis. Kovo 12 d. rytą prasidėjo naujas bunkerio šturmas. Pasibaigus partizanų šaudmenims, enkavėdistai visus 45 būrio narius (įskaitant ir Apolinarą Juršį-Vytenį) tiesiog palaidojo gyvus, užpylę žemėmis bunkerio duris bei šaudymo angas⁸⁹.

Kiauneliškio kautynės laikytinos dviejų pagrindinių Jungtinės Tigro rinktinės istorijos tarpsnių skiriamąja riba. Po šių kautynių rinktinės štabas su maždaug 80 kovotojų telkusi štabo daliniu neilgam įsikūrė Adučiškio girioje (vėliau kurį laiką stovyklavo įvairiose gyvenvietėse)⁹⁰, o Švenčionių ir Utenos aps. partizanai vienai rinktinei priklausė jau tik nominaliai. 1945 m. į dvi dalis suskilo ir A. Krinicko-Romelio kuopa: Kiauneliškio kautynių metu Romelis buvo sužeistas, todėl kuopos vado pareigas po kautynių perėmė Antanas Bilkis-Kavarskas; gegužės

mėn. (?) pasveikęs Romelis grįžo į kuopos vado postą, tačiau daliai kuopos ir toliau vadovavo Kavarskas.

Iki 1945 m. gegužės mėn. pabaigos gyvavusios Jungtinės Tigro rinktinės daliniai veikė Švenčionių (išskyrus Pabradės vlsč.), Utenos (išskyrus pietinę dalį), Ukmergės (tik Balninkų vlsč. ir Želvos vlsč. dalyje) ir Zarasų (tik pietinėje dalyje) apskrityse bei dalyje BSSR teritorijos – buvusioje Svierių aps. (tiksliau, Pastovių r. šiaurės vakarų pakraštyje ir nedidelėje Svierių r. dalyje), Vidžių r. (buv. Vidžių vlsč. ir Apso mstl. apylinkėse) ir Breslaujos r. pietvakariuose. Nors šios Baltarusijos Respublikos dalies gyventojai jau nuo XIX a. pabaigos kalba daugiausia baltarusiškai, XX a. penktajame ir šeštajame dešimtmėčiais dauguma jų dar mokėjo ar bent suprato ir lietuvių kalbą, taigi Lietuvos partizanai minėtuose rajonuose neturėjo jaustis svetimais* (kita vertus, tuometinės Breslaujos–Vidžių ir Kamojų–Lentupio kraštų gyventojų priklausomybės vienai ar kitai lingvistinei grupei nederėtų painioti su jų daugiausia lenkiška arba „tuteišiška“ tautine savimone); pažymėtina, kad iki 1949 m. (kai Svierių kuopa perėjo į Kanstantinavos apylinkes) Tigro rinktinės partizanai buvusioje Svierių aps. veikė tik maždaug iki Pastovių–Kamojų–Lentupio–Kliukščionių linijos, t. y. iki tuometinio lietuvių kalbos vartojimo arealo rytinės ribos.

1945 m. pavasarį didžiausi Švenčionių krašte veikę rinktinės daliniai buvo:

Kirdeikių kuopa (veikė Ignalinos ežeryno baseino giriose, t. y. Švenčionių aps. Saldutiškio, Utenos aps. Tauragnų ir Zarasų aps. Salako vlsč. sandūroje; pirmasis vadas – J. Gimžauskas-Beržas);

Romelio kuopa (veikė Labanoro girioje, į pietus nuo Švenčionių–Utenos geležinke-

* Kai kurie Tigro rinktinės kovotojai buvo kilę iš 1944 m. BSSR teritorijoje atsidūrusių lietuviškų kaimų.

lio; pirmuoju kuopos vadu neilgai buvo [Vladas Mikulėnas (?)-] Liepa);

J. Straizio-Leopardo kuopa (veikė Jonišio vlsč. šiaurėje, t. y. pietinėje Labanoro girios dalyje, ir Utenos aps. Molėtų vlsč. rytuose);

J. Kamarausko-Karijoto kuopa (suformuota 1945 m. sausio pabaigoje; veikė daugiausia Daugėlišio vlsč. ir Ignalinos bei Kaltanėnų vlsč. rytinėse dalyse; nuo kitų rinktinės kuopų skyrėsi daug didesniu aktyvumu ir nuolatiniu dislokacijos vietos keitimu);

J. Garlos-Juodalksnio kuopa (veikė Ignalinos vlsč. rytuose ir kitur, nuo 1946 m. vasaros – Zarasų aps. Rimšės ir Dūkšto vlsč.; 1945 m. sausio ar vasario mėn. pertvarkyta į būrį, nuo tada priklausiusį įvairioms Tigro ir Lokio rinktinių kuopoms);

B. Kaletkos-Kęstučio kuopa (veikė Tverėčiaus, Daugėlišio ir Rimšės vlsč., taip pat BSSR Vidžių r.; B. Kaletka šios kuopos vadu tapo 1944 m. lapkričio ar gruodžio mėn.; 1945 m. kovo mėn. nuo Kęstučio kuopos atskilo Roko dalinys, t. y. Daugėlišio vlsč. veikę būriai);

Mielagėnų kuopa (veikė Mielagėnų vlsč. ir gretimų valsčių dalyse; nuo 1944 m. lapkričio (?) iki 1945 m. sausio mėn. kuopai vadovavo kpt. Vincas Gumauskas-Gailius (g. 1909 m. Marijampolės aps.; tarpukariu mokytojavo Salake), o antruoju jos vadu 1945 m. sausio mėn. tapo L. Basys-Putinas);

Mykolo Cicėno-Kapitono kuopa (veikė Mielagėnų vlsč. vakaruose, t. y. Ceikinių apylinkėse, ir Švenčionių vlsč. šiaurėje; 1945 m. vasario pradžioje patyrusi labai didelių nuostolių, pavasarį buvo pertvarkyta į Karijoto kuopos būrį);

Puščios kuopa (veikė Adutiškio ir Tverėčiaus vlsč. bei BSSR Pastovių r.; pirmuoju kuopos vadu tapo „parašiutininkas“ V. Kliukas-Ožys; būtent jo pastangomis beveik jokių tarpusavio ryšių nepalaidę „Antanų miškų“ partizanų būriai pirmaisiais 1945 m. mėnesiais⁹¹ buvo sujungti į vieną Tigro rinktinės dalinį);

J. Horno-Jupo dalinys (priklausomybė Tigro rinktinei abejotina; veikė Mielagėnų, Tverėčiaus ir Adutiškio vlsč., 1945 m. sausio mėn. prisijungė prie Ožio kuopos);

rinktinių štabo apsaugos dalinys (40–60 (?) partizanų; nuo 1945 m. pradžios šiam daliniui vadovavo A. Grigonis-Paberžis).

Autoriaus skaičiavimais, 1945 m. kovo pradžioje apie 400 ginkluotų rinktinės narių veikė Švenčionių, Zarasų bei buv. Svierių aps. ir dar apie 300 – Utenos ir Ukmergės aps.

Kelios Utenos aps. veikusios Tigro rinktinės kuopos maždaug nuo 1945 m. pradžios ėmė puoselėti planus atsiskirti nuo „švenčioniškių“ ir susijungti į atskirą partizanų rinktinę. Buvęs LLA centrinio štabo narys Gaidukas formuoti tam štabui pavaldžią Utenos aps. rinktinę siūlė jau 1945 m. vasario mėn., tačiau tuomet šiam sumanymui griežtai pasipriešino Tigro rinktinės štabo viršininkas (tikriausiai Z. Jasaitis arba V. Žaliaduonis). Gaiduko siūlymas buvo įgyvendintas 1945 m. gegužės pabaigoje, Kovo, Aukštaičio ir Dilgėlės kuopų pagrindu suformavus LLA Sakalo rinktinę⁹². Jos įsteigimo data laikytina 1945 m. gegužės 23 d., kai P. Švilpa (g. 1920 m. Leliūnų vlsč.; po Sakalo rinktinės išblaškymo gyveno Šeduvoje; 1952 m. spalio mėn. suimtas, vėliau nuteistas ir sušaudytas) pasirašė pirmąją naujosios rinktinės vado įsakymą. Pažymėtina, kad B. Kaletkos ir P. Švilpos sutarimu Sakalo rinktinės štabas turėjo būti pavaldus „apygardiniam“ štabui (tik vargu ar „apygardiniam Tigro štabui“, kaip teigia L. Abarius ir kai kurie kiti tyrinėtojai; autoriui įtikimesnė atrodo visiškai naujo apygardos štabo sudarymo 1945 m. gegužės mėn. versija)⁹³. Iš pradžių Sakalo rinktinę sudarė tik trys minėtos kuopos (veikusios daugiausia Alanotos, Kuktiškių, Leliūnų, Molėtų, Skiemonių, Tauragnų ir Utenos vlsč.), tačiau jau gegužės pabaigoje prie jos prisijungė tuomet kelių LPS būrių pagrindu suformuota Gedimino kuopa (veikė Utenos aps. Daugailių vlsč. ir

Zarasų aps. Antalieptės bei Degučių vlsč.), birželio pradžioje – Kirdeikių kuopa bei Ukmergės aps. Kurklių vlsč. partizanai, o iki birželio vidurio – ir visi kiti Utenos aps. šiaurėje veikę partizanų daliniai (birželio viduryje rinktinė telkė iki 350 (?) kovotojų); apytikslė pietvakarinė Sakalo rinktinės (taip pat kiek vėliau įsteigtos Šarūno–Liūto rinktinės) veikimo riba buvo Labanoro–Molėtų–Alantos–Kurklių linija. Deja, 1945 m. liepos 5–6 d. ši rinktinė patyrė labai didelių nuostolių, o iki mėnesio pabaigos buvo visiškai sunaikinta⁹⁴.

1945 m. vasara nebuvo sėkminga ir Tigro rinktinei. Po tų metų birželio 2 d. prie Nevaišių k. (Mielagėnų sen.) įvykusių nesėkmingų rinktinės štabo dalinio kautynių su NKVD kariuomene iširo rinktinės štabas. Po to ltn. J. Kimštui-Dobilui (g. Vilniuje 1911 m.; 1941–1944 m. vadovavo vienam iš Lietuvių savisaugos dalinių, nuo 1944 m. vasaros iki 1945 m. kovo mėn. slapstėsi Lietuvoje; nuo 1945 m. kovo pradžios – partizanas ir Tigro rinktinės štabo narys), kuris rinktinei vadovavo nuo 1945 m. gegužės pabaigos iki rugsėjo pradžios (?) *, suformuoti naują rinktinės štabą pavyko tik „rudeniop“⁹⁵. Negana to, 1945 m. liepos 8 d. enkavedistai suėmė buvusį Tigro rinktinės vadą kpt. B. Kaletką (1945 m. rugsėjo mėn. tardomas šoko pro LSSR NKGB rūmų langą, susižalojo ir netrukus mirė), liepos 14 d. – buvusį rinktinės štabo viršininką, B. Kaletkos gegužės mėn. suformuoto apygardos štabo narį kpt. Feliksą Kvantūną, apie liepos 20 d. – pirmąjį rinktinės kapelioną P. Liutką. B. Kaletkos 1945 m. kovo pradžioje suformuoto Tigro rinktinės štabo nariai buvo štabo viršininkas

kpt. B. Kaletka-Senis (vėliau – kpt. F. Kvantūnas, nuo gegužės pabaigos – tikriausiai ltn. J. Kimštas), štabo viršininko pavaduotojas ltn. J. Kimštas (slap. Dobilas, Dėdė, Žalgiris, Žygūnas; nuo gegužės pabaigos – rinktinės vadas ir kartu rinktinės štabo viršininkas (?), rugpjūčio mėn. išrinktas pirmuoju Vytauto apygardos vadu), operacinio skyriaus viršininkas kpt. F. Kvantūnas, žvalgybos, ryšių ir sanitarijos skyrių viršininkas L. Basy-Putinas, spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas, taip pat rinktinės vado adjutantas P. Švilpa-Barzdyla (redagavo Tigro rinktinės laikraštį „Kelias į laisvę“ **) ir ūkio skyriaus viršininkas Griausmelis⁹⁶.

1945 m. gegužės pabaigoje J. Kimštas įpareigojo rinktinės ryšininką (?) Algimantą Šuminą-Kurklį formuoti naują Tigro rinktinės štabui pavaldų Utenos aps. partizanų štabą. Tačiau Kurklio birželio 15 d. Biliakiemyje (Utenos vlsč.) į pasitarimą susaukti partizanų vadai nutarė vėliau steigti naują – LLA Šarūno rinktinę. Pastaroji kurį laiką veikė tik palyginti nedidelėje teritorijoje į rytus nuo Utenos⁹⁷; 1945 m. gruodžio mėn. ir 1946 m. sausio mėn. Šarūno rinktinė patyrė labai didelių nuostolių⁹⁸, o 1946 m. pavasarį Utenos aps. veikė jau tik šios rinktinės likučiai (jų pagrindu 1946 m. birželio mėn. įsteigta LLA Liūto rinktinė greitai užėmė Šarūno rinktinės „nišą“ ir maždaug iki 1949 m. buvo svarbiausia bei pajėgiausia Vytauto apygardos rinktinė).

Ne visai patikimais NKVD duomenimis, nuo 1945 m. birželio 15 iki spalio 15 d. Švenčionių aps. buvo nukauti 132 ir pateko į nelaisvę 140 partizanų⁹⁹.

* 1945 m. rugpjūčio mėn. tapęs Vytauto apygardos vadu, rugsėjo mėn. J. Kimštas Tigro rinktinės vadu paskyrė J. Kamarauską. Nuo 1946 m. birželio iki 1948 m. rugpjūčio mėn. ir nuo 1949 m. spalio iki 1952 m. rugpjūčio mėn. J. Kimštas buvo Šiaurės Rytų Lietuvos srities vadas. 1952 m. rugpjūčio mėn. suimtas, rugsėjo mėn. užverbuotas MGB agentu (slap. „Jurginas“) ir iki 1953 m. vasaros naudotas daugelyje MGB–MVD agentūrinių kombinacijų. LSSR AT Prezidiumo amnestuotas; mirė 1974 m.

** Leistas nuo 1945 m. vasario mėn. 150 egz. tiražu. Barzdylai 1945 m. gegužės mėn. tapus Utenos aps. partizanų rinktinės vadu, laikraščio leidimas ilgam nutrūko (1947 m. kovo mėn. L. Basio atgaivintas rinktinės laikraštis vadintas „Rytų Lietuva“. Visi keturi „Kelio į laisvę“ numeriai buvo išleisti Labanoro girioje.

1945 m. birželio mėn., prieš didžiojo tų metų vasaros ir rudens NKVD kariuomenės siautimo pradžią, svarbiausi rinktinės daliniai buvo:

Sakalo (buv. Kęstučio) kuopa (apie 140–150 partizanų; 1945 m. pavasarį (?) kuopos vadu tapusį Antaną Paukštę-Sakalą tų metų liepos mėn. (?) pakeitė Jonas Kluonis-Navikas; 1945 m. vasaros pabaigoje kuopoje liko maždaug 60 partizanų¹⁰⁰);

A. Krinicko-Romelio kuopa (iki 120 partizanų; veikė daugiausia Saldutiškio vlsč. (išskyrus šiaurinę dalį) ir Joniškio vlsč. šiaurėje; 1945 m. vasarą žuvo apie 30 ir pateko į nelaisvę 15 kuopos narių; daliai kuopos kovotojų perėjus į kitus partizanų dalinius, apie rugsėjo pradžią kuopos likučius sutelkė B. Zinkevičius; rugsėjo mėn. Karijotui kuopos vadu paskyrus Boleslovą Guobį-Varną (būtent Varną, o ne „Varpą“, kaip šį slapyvardį perteikia L. Abarius), kuopa (iki 50 kovotojų) atsiskyrė nuo Tigro ir prisijungė prie Šarūno rinktinės; 1945 m. gegužės mėn. (?) nuo Romelio kuopos atskilusi A. Bilkio-Kavarsko kuopa (veikė prie Labanoro) 1945 m. rudenį liko Tigro rinktinėje¹⁰¹);

Karijoto kuopa (nuo 1945 m. gegužės pabaigos didžiajai kuopos daliai (maždaug 134 Ažvinčių girioje įsikūrusiems partizanams¹⁰²) vadovavo Mamertas Laurinėnas-Mingaila, o Karijotas ėmėsi formuoti naują kuopą (veikė Daugėliško vlsč. ir gretimų valsčių dalyse); 1945 m. vasarą Mingailos ir Karijoto daliniai neteko 26 žuvusių, 4 suimtų ir dar maždaug 10 išėjusių legalizuotis partizanų¹⁰³);

Roko kuopa (birželio pradžioje telkė 63 partizanus; labai nukentėjo 1945 m. vasarą¹⁰⁴);

Puščios kuopa (pirmasis kuopos vadas V. Kliukas-Ožys, tarp jo ir kitų partizanų prasidėjus nesutarimams, 1945 m. balandžio pabaigoje išvyko gyventi į Vilnių ir ten 1947 m. buvo suimtas¹⁰⁵; antrasis vadas psk. Adolfas Griškėnas-Karužis (vadovavęs maždaug 60 partizanų¹⁰⁶) 1945 m. birželio 21 d. pateko į nelaisvę; trečiuoju kuopos vadu tapo Edvardas Urbanavičius-Svajūnas^{*}; 1945 m. vasarą kuopa neteko maždaug pusės birželio pradžioje turėtų narių);

Kirdeikių kuopa (apie 60 partizanų; nuo 1945 m. birželio pradžios kurį laiką priklausė Sakalo, vėliau – Šarūno rinktinei; duomenų apie buvusio kuopos vado lt. J. Gimžausko (mirė Lietuvoje 1991 ar 1992 m.) rezistencinę veiklą po 1945 m. liepos pradžioje įvykusio Ginučių miško mūšio autoriui nepavyko aptikti; 1945 m. liepos mėn. kuopos vadu tapo Jeronimas Bulka-Svajūnas);

Mielagėnų kuopa (nuo 1945 m. sausio mėn. jai vadovavo būsimasis rinktinės štabo organizacinio skyriaus (nuo 1946 m. kovo mėn. – rinktinės OS) viršininkas L. Basys (slap. Putinas, Pavasaris, Švyturys); 1945 m. liepos mėn. laikinuoju kuopos vadu neilgam tapo Bronius Malikėnas-Ešerys; vėliau jis vadovavo Švenčionių vlsč. veikusiam kuopos būriui, žuvo 1948 m. kovo mėn.¹⁰⁷);

Paberžio vadovaujamas rinktinės štabo dalinys (maždaug 45 partizanai, 1945 m. birželio mėn. dar veikė Daugėliško vlsč.; tą pačią vasarą Paberžio vadovaujamas 12–15 kovotojų būrys, t. y. štabo dalinio liku-

* 1945 m. sausio (?)–vasario mėn. – LLA Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės štabo ginklavimosi skyriaus viršininkas; vasario mėn. kaip Didžiosios Kovos rinktinės vado ryšininkas atvyko į Švenčionių aps. ir netrukus tapo Karužio pavaduotoju.

čiai, įsikūrė Gelednės–Kasčiukų miškuose ir nuo tol iki 1952 m. veikė Švenčionių, Strūnaičio ir Švenčionėlių vlsč. bei BSSR Pastovių ir Svierių r. dalyse¹⁰⁸; galimas daiktas, kad Paberžio būrys kartu su Švenčionėlių vlsč. veikusiu Juozo Miškinio-Lapės būriu (maždaug 20 kovotojų – beveik visi jie žuvo ar pateko į nelaisvę 1945 m. vasarą) jau 1945 m. sudarė Tigro rinktinės Paberžio kuopą).

1945 m. birželio mėn. viduryje vien Adučiškio, Daugėlišio, Dūkšto, Ignalinos, Kaltanėnų, Mielagėnų, Rimšės ir Tverečiaus vlsč. veikė 388 Tigro rinktinės partizanai¹⁰⁹, o visoje rinktinėje tuo metu turėjo būti per 500 ginkluotų kovotojų. Nuo 1945 m. gegužės pabaigos, kai buvo įsteigta atskira Utenos aps. rinktinė, Tigro rinktinė veikė šiuose LSSR valsčiuose: Švenčionių aps. – Adučiškio, Daugėlišio, Ignalinos, Kaltanėnų, Mielagėnų, Švenčionėlių, Švenčionių ir Tverečiaus, Zarasų aps. – Dūkšto (tik rytinėje dalyje), Rimšės (išskyrus lenkų gyvenamą šiaurinę dalį) ir Salako (daugiausia jo pietuose)*. Pažymėtina, kad Švenčionių aps. Jonišio, Strūnaičio, Švenčionėlių ir Švenčionių vlsč. rinktinės narių buvo kur kas mažiau negu šiaurinėje apskrities dalyje; tokį nevienodumą lėmė pietiniame apskrities trečdalyje dar XIX ir XX a. sandūroje įsigalėjusi lenkiška tautinė vietos gyventojų savimonė.

Rašantieji apie Tigro rinktinės kovas 1945 m., be Kiauneliškio kautynių, dažniausiai dar mini Reškutėnų (kaimas Kaltanėnų vlsč., į rytus nuo Kretuono ežero) mūšį. 1945 m. balandžio 13 d. Karijoto kuopa su-

rengė pasalą į Reškutėnus užsukusiam Kaltanėnų vlsč. sribų būriui. Mūšio metu nukauti 12 sribų, NKVD Kaltanėnų vlsč. poskyrio viršininkas ir Kaltanėnų vlsč. komjaunimo organizacijos sekretorius. Partizanų 1 žuvo ir 1 buvo sužeistas¹¹⁰. Paminėtinas ir A. Krinicko-Romelio kuopos įsiveržimas į Saldutiškį 1945 m. birželio 3 d. Tą kart partizanai puldami užėmė visą valsčiaus centrą, išskyrus NKVD valsčiaus poskyrio būstinę. Ją buvo tik apsupę ir užblokavę¹¹¹.

RINKTINĖ J. KAMARAUSKO VADOVAVIMO LAIKOTARPIU (1945 m. rugsėjis–1946 m. spalio)

1945 m. gegužės pabaigoje oficialiai nustojus gyvuoti „apygardinei“ Tigro rinktinėi, maždaug po mėnesio Šarūno rinktinės pagrindu mėginta kurti Utenos, Švenčionių ir Zarasų aps. partizanus vienijančią LLA Geležinio Vilko apygardą. Liepos 10 d. žuvus jos vadui kpt. Vincui Gumauskui-Gailiui, ši apygarda netrukus iširo. Vis dėlto rugpjūčio mėn. Saldutiškio vlsč. Sudalaukio k. įvykusio kelių buvusių Geležinio Vilko apygardos štabo narių ir Tigro rinktinės vado J. Kimšto pasitarimo metu buvo įsteigta LLA 4-oji Vytauto apygarda. Beje, Tigro rinktinės narys V. Žaliaduonis beveik nuo pat šios apygardos įsteigimo nuolat buvo jos štabo narys (nuo 1945 m. rugsėjo iki 1949 m. liepos (?)) – agitacijos ir propagandos skyriaus viršininkas¹¹²), o nuo 1950 m. gegužės – kartu Lietuvos laisvės kovos są-

* 1919–1939 m. Lenkijos okupuoti Švenčionių aps. Švenčionėlių, Kaltanėnų ir Ignalinos vlsč. bei Zarasų aps. Dūkšto vlsč. Lietuvai grįžo 1939 m. spalio mėn., o Švenčionių aps. Adučiškio, Daugėlišio, Mielagėnų, Švenčionių ir Tverečiaus vlsč. bei Zarasų aps. Rimšės vlsč. (nuo 1939 m. rugsėjo mėn. priklausę Baltarusijos SSR) – 1941 m. pradžioje. 1947 m. lapkričio mėn. sovietų valdžia Švenčionių vlsč. dalies pagrindu sudarė naują Strūnaičio vlsč., Mielagėnų vlsč. dalies pagrindu – Ceikinių vlsč. 1950 m. liepos mėn. Švenčionių aps. panaikinus, jos pagrindu buvo sudaryti Ignalinos, Švenčionėlių, Švenčionių ir Pabradės r.; Zarasų aps. Dūkšto, Rimšės ir Salako vlsč. pagrindu tuo pat metu sudarytas Dūkšto r.

TIGRO RINKTINĖS VEIKIMO TERITORIJA 1945-05-1953-09

..... Tigro rinktinės veikimo ribos

Ceikiniai LSSR valsčių centrai
Kamojys kitos vietovės

———— platusis geležinkelis
- - - - - siaurasis geležinkelis

Sudarė G. Gečiauskas

jūdžio* (toliau – LLKS) Rytų Lietuvos srities vado pavaduotojas bei LLKS Tarybos Prezidiumo narys.

Nors Vytauto apygarda nuo pat savo gyvavimo pradžios formaliai aprėpė visą buvusią (Jungtinės) Tigro rinktinės veikimo teritoriją, pati Tigro rinktinė 1945 m. Vytauto apygardai priklausė vos dvi ar tris savaites, nes tuoj po apygardos įsteigimo Tigro rinktinės vadu tapęs J. Kamarauskas-Karijotas 1945 m. rugsėjo mėn. beveik visą rinktinę prijungė prie LLA Vilniaus apygardos 5-osios

apylinkės. Po to vienerius metus Vytauto apygardai realiai priklausė tik dvi – Šarūno-Liūto ir Lokio rinktinės. 1946 m. rugsėjo mėn. prie apygardos prisijungė (tiksliau, į ją sugrįžo) Tigro rinktinė, lapkričio mėn. – Šarūno (kupiškėnų) rinktinė (įsteigta 1945 m. sausio mėn.; veikė daugiausia 1950–1959 m. Kupiškio, Troškūnų ir Pandėlio r.), o gruodžio 1 d. – ir Žaliosios (girios) rinktinė (buvusi LLA 3-iosios Šiaurės apygardos Žaliosios rinktinės rytinė dalis; veikė daugiausia į šiaurę nuo Panevėžio). Taigi nuo 1946 m.

* Įsteigtas 1949 m. vasario mėn. Vienijo 3 partizanų sritis ir kartu 9–6 partizanų apygardas; sunaikintas 1953 m.

gruodžio iki 1947 m. balandžio mėn. Vytauto apygardą (nuo 1947 m. pradžios ji kartu su Didžiosios Kovos, Vyčio ir vėliau įsteigta Algimanto apygardomis kurį laiką priklausė MVD–MGB sukurto fiktyvaus „Lietuvos BDPS“^{*} Šiaurės Rytų Lietuvos sričiai, o nuo tų metų rugsėjo mėn. (bent nominaliai) – BDPS^{**} – BDLŠ Šiaurės Rytų Lietuvos sričiai) sudarė net penkios rinktinės. 1946 m. lapkričio mėn. prie apygardos dar prisijungė LPS Gedimino rinktinės likučiai; juos ir jų veikimo teritoriją (Rokiškio aps. Jūžintų, Kamajų ir Svėdasų vlsč. bei Utenos aps. Užpalių vlsč.) pasidalijo Lokio ir Liūto rinktinės. 1947 m. gegužės 1 d. dauguma buvusios Gedimino rinktinės dalinių atiteko Algimanto apygardos Šarūno rinktinei, o nuo 1948 m. rugpjūčio mėn. priklausė tuomet įsteigta Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinei.

1947 m. gegužės 1 d. Vytauto apygardos Šarūno (kupiškėnų) rinktinės pagrindu įsteigus Algimanto apygardą, Vytauto apygardos teritorija gerokai sumažėjo. 1950 m. lapkričio pabaigoje LLKS vadovybei Algimanto apygardą panaikinus, Kunigaikščio Margio rinktinės pagrindu buvo suformuota Vytauto apygardos Vaižganto rinktinė (galimas daiktas, kad 1950 m. pabaigoje prie Vytauto apygardos bent formaliai buvo prijungti ir LLKS vadovybės panaikintos DKA likučiai, 1950 m. lapkričio pabaigoje pertvarkyti į Didžiosios Kovos rinktinę).

1945 m. rugpjūčio mėn. tapęs Vytauto apygardos vadu J. Kimštas Tigro rinktinės vado pareigas ketino perleisti Rokui. Niekaip neįstengdamas su juo susisiekti, rugsėjo mėn. rinktinės vadu paskyrė J. Kamarauską-Karijotą (g. 1917 m. Daugėlišio vlsč. Taujūnų k.;

baigęs tik pradinę mokyklą, nuo 1939 m. rudens kurį laiką dirbo Lietuvai grįžusio Vilniaus miesto policijoje; dauguma rinktinės partizanų ir jų rėmėjų Karijoto nemėgo, ypač dėl jo polinkio kiekvieną jam neįtikusį „auklėti“ kumščiais), o šis tą patį mėnesį su beveik visa Tigro rinktine prisijungė prie LLA Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės (Vytauto apygardai iš visos rinktinės tuomet liko tik Roko kuopa).

Dalis tyrinėtojų nepakankamai aiškiai įvardijama¹¹³ Tigro rinktinės prisijungimą prie LLA Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės (būsimos DKA) daugiausia lėmė iš esmės tapačios Karijoto (kai kurių istorikų tapatinamo su įvairiais MGB agentais¹¹⁴) ir Vilniaus apygardos 5-osios apylinkės vado Jono Misiūno-Žalio Velnio nuostatos dėl partizanų veikimo taktikos. Tigro rinktinės, arba DKA rinktinės „D“, kaip ji vadinta nuo 1945 m. gruodžio mėn.¹¹⁵, priklausymo DKA faktą patvirtina, be kita ko, ir buvusio DKA štabo viršininko Benedikto Trakimo bei kitų DKA partizanų atsiminimai¹¹⁶.

Dalis pasipriešinimo istorikų iki šiol manė J. Kamarauską uzurpavus Tigro rinktinės vado pareigas¹¹⁷, tačiau Rokas rinktinės „Kronikoje“ teigia, kad Karijotą rinktinės vadu paskyrė pats Vytauto apygardos vadas¹¹⁸; taigi jei Karijotas ką ir „uzurpavo“, tai nebent tik apygardos vadovybės teisę keisti apygardos dalinių pavaldumą.

Karijotas ne tik labai suaktyvino Tigro rinktinės veikimą, bet ir sugriežtino jos vidaus tvarką, ėmė taikyti kūno bausmes (vienas kitas kovos draugas legalizuotis raginęs partizanas Karijoto įsakymu buvo net sušaudytas), įvedė rinktinės nariams privalomą uniformą.

* „Lietuvos bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdis“. Provokacine veikla užsiėmė 1947 m. sausio–1948 m. rugpjūčio mėn.

** Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdis. Veikė 1946 m. birželio–1948 m. vasario mėn. (nuo 1947 m. vasaros vadintas „Bendru demokratinium Lietuvos sąjūdžiu (BDLS)“; nepainioti su „Lietuvos BDPS“). 1948 m. birželio pabaigoje atkurta kaip Vieningos laisvės kovos sąjūdžio organizacija (pastaroji 1948 m. lapkričio–1949 m. vasario mėn. vėl vadinta BDPS).

J. Kamarausko-Karijoto rinktinės vadu nepripažinęs V. Žaliaduonis-Rokas ne kartą pasisakė prieš Karijoto pasirinktą aktyvios kovos taktiką, kaltino Karijotą dėl visų rinktinės netekčių ir laikė jį garbėtroška bei visiškai prastu organizatoriumi, tačiau kartu – ir „tikru kariu pasiryžėliu“, „sumaniu ir kietu kovoje“¹¹⁹. Apie šių dviejų partizanų konfliktą sužinoję MVD operatyvininkai net mėgino išprovokuoti ginkluotą jų dalinių susirėmimą.

Laikotarpis nuo 1945 m. rudens iki 1946 m. vasaros pradžios laikytinas ne tik Tigro rinktinės, bet ir visos DKA didžiausio aktyvumo laikotarpiu. Paminėtina unikali tuometinė Vilniaus padėtis: jeigu, tarkim, 1946 m. pavasarį būtų kilęs Vakarų šalių ir SSRS karas, Lietuvos sostinę vienu metu iš trijų pusių būtų galėję pulti vienos apygardos partizanai. 1946 m. padidėjo ir Tigro rinktinės veikimo teritorija. Karijotas tų metų pavasarį visų Saldutiškio vlsč. veikusių dalinių vadams įsakė klausyti tik jo ir Tigro rinktinės štabo nurodymų¹²⁰. Dėl Karijoto siekio vadovauti visiems Švenčionių aps. partizanams dar labiau pablogėjo jau ir taip nekokie jo santykiai su Vytauto apygardos bei Šarūno–Liūto rinktinės vadais.

Iš Karijoto vadovavimo laikotarpiu vykusių rinktinės kovų ypač paminėtini Davedynų ir Minčiagirės mūšiai. 1945 m. gruodžio 12 d. dalis Mingailos kuopos rogėmis atvyko į Rimšės vlsč. ir gruodžio 13 d. netoli Davedynų k. (Rimšės vlsč. pietuose, į vakarus nuo Vidžių) surengė pasalą prieš juos pasiūstam sribų būriui. Žuvo 4 partizanai, visi 11 sribų ir jiems vadovavęs NKVD Rimšės vlsč. poskyrio viršininkas. Tuo po šio mūšio partizanus apsupo 34 Dūkšto vlsč. sribai. Apsuptiesiems (jie neteko dar dviejų žuvusiųjų) iš apsupties išsiveržus, padėti

sribams atskubėjo NKVD kariuomenės 137-ojo šaulių pulko* būrys (18 kareivių). Tačiau trečiasis Davedynų kautynių epizodas baigėsi vos prasidėjęs, nes enkavėdistai, vieno iš dar dviejų tuomet žuvusių partizanų kišenėse radę minėto NKVD pareigūno asmens dokumentus, partizanus palaikė sribais. Partizanai nedelsdami pasinaudojo prieš sumišimu ir dviem grupėmis pasitraukė Dūkšto bei Ignalinos kryptimis¹²¹.

1946 m. sausio 16 d. NKVD surengė karinę operaciją prieš sausio 14 d. Minčiagirėje, Želmeniškės k.** (Salako vlsč.) apsistojuosią Mingailos kuopos dalį (visa kuopa tuo metu telkė apie 60 partizanų; toje pačioje girioje iki aprašomų įvykių veikė ir Tigro rinktinės štabas; deja, trūkstant rinktinės 1945–1946 m. dokumentų, nustatyti bent apytikslę štabo sudėtį Karijoto vadovavimo laikotarpiu šiuo metu vargiai įmanoma). Naktį į sausio 16 d. kaimą apsupę NKVD kareiviai ir Salako sribai partizanus puolė nuo ankstyvo sausio 16-osios ryto iki tos dienos pavakarės; mūšio metu 24 partizanai žuvo ir 2 pateko į nelaisvę. Kosto Padvaisko-Mazgelio būrio tą dieną iš esmės nebeliko. Prasiveržti pavyko tik sužeistam Mingailai (jam buvo persautas kelis) ir dar keliems kovotojams. Erškėčio būrys (Zarasų aps. Salako vlsč. veikusios Kazio Kalandinsko-Erškėčio kuopos likučiai; prie Mingailos kuopos jie buvo prisijungę 1945 m. gruodžio mėn.) po Minčiagirės mūšio vėl prisijungė prie Lokio rinktinės. Sausio 18 d. buvo suimti dar trys Mingailos kuopos nariai, o sausio 30 d. – ir pats Mingaila (tardomas išdavė daug rinktinės kovotojų ir ryšininkų; vis dėlto sužlugus visiems enkavėdistų mėginimams su Mingailos pagalba sučiupti ir Karijotą, 1946 m. rugsėjo mėn. Mingaila buvo nuteistas mirties bausme ir tų pačių

* Šio pulko štabas beveik visą pokarį buvo įsikūręs Utenoje.

** Kelių sodybų kaimas netoli Jakėnų; vietos gyventojų dar vadinamas „Prūsija“ (dabar – Ignalinos r. Kazitiškio sen.).

metų gruodžio 25 d. sušaudytas; mirties bausmę Mingailai už akių paskyrė ir Tigro rinktinės karo tribunolas). Po Mingailos suėmimo kuopai vadovavęs Kazys Penkauskas-Narcizas žuvo kovo 13 d., o pati kuopa nuo 1946 m. sausio vidurio iki kovo mėn. pabaigos neteko daugiau kaip pusės narių¹²². Dalis jų perėjo į kitus junginius, pavyzdžiui, Mingailos pavaduotojo Antano Skunčiko-Kolto būrys (10 partizanų) tuoj po Minčiagirės mūšio prisijungė prie Lokio rinktinės (vėliau A. Skunčikas vadovavo atkurtai Lokio rinktinės Erškėčio kuopai, kartuėjo ir Lokio rinktinės vado adjutanto pareigas; žuvo 1947 m. lapkričio mėn.). Po Narcizo žūties kuopai ėmė vadovauti buvęs pirmasis jos vadas J. Kamaraukas. Kuopa greitai atsigavo ir 1946 m. vasarą vėl buvo didžiausia ir pajėgiausia visoje rinktinėje.

Nuo 1946 m. balandžio mėn. daugumoje LSSR valsčių (165 miestuose ir miesteliuose) buvo dislokuota po vieną nuolatinę MVD kariuomenės įgulą¹²³, o Švenčionių aps. tų metų pavasarį dar ėmė veikti šešios MVD spec. grupės, t. y. specialūs provokaciniai partizanais perrengtų emvėdistų ir sribų daliniai¹²⁴. Kelios MVD kariuomenės įgulos, veikdamos prieš konkretų Tigro rinktinės dalinį, dažniausiai susijungdavo į vieną „operatyvinę-karinę“ grupę. 1946 m. spalio mėn. Švenčionių aps. mėginta praktikuoti „novatorišką“ kovos su partizanais metodą: kiekviename valsčiuje iš MVD operatyvininkų ir sribų suformuotos „operatyvinės-karinės grupės“ turėjo stengtis sudaryti „didelio [MVD] kariuomenės skaičiaus regimybę“, todėl kiekvienai 20–30 asmenų grupei buvo įsakyta nuolat keisti buvimo vietą¹²⁵. Taikydami šį „kovos su banditizmu metodą“, emvėdistai tikėjosi bent iš dalies paralyžiuoti Tigro rinktinės veikimą, tačiau partizanai MVD gudrybę perprato labai greitai, ir jau antrąjį spalio dešimtadienį MVD apskrities sky-

riui teko grįžti prie kur kas veiksmingesnio „miško masyvo šukavimo metodo“.

Stribai po Reškutėnų mūšio prieš Tigro rinktinę nukreiptose operacijose būdavo pasitelkiami tik retkarčiais. Didesnė Švenčionių aps. sribų dalis buvo atvykėliai iš SSRS bei vietos nelietuviai. Nuo 1947 m. pabaigos LSSR sribų būriai formuoti jau tik iš Lietuvos gyventojų, tačiau Rytų Lietuvoje „vietos gyventojais“ buvo laikomi ir 1945–1947 m. iš BSSR atkeldinti kolonistai. 1946 m. liepos 1 d. Švenčionių aps. veikė 225 stribai; vidutiniškai kiekvienoje iš 30 LSSR apskričių tuo metu buvo po 247–248 stribus, o skaičiuojant be Klaipėdos krašto (jame partizanų beveik nebuvo) – po 267 stribus kiekvienoje iš 27 apskričių¹²⁶.

1946 m. birželio mėn. Tigro rinktinei (apie 230–240 partizanų¹²⁷) priklausė aštuonios kuopos:

buvusi Mingailos kuopa (apie 50 partizanų; veikė Daugėliško ir Ignalinos vlsč. bei gretimų valsčių dalyse; nuo 1946 m. kovo vidurio kuopai vadovavo Karijotas);

L. Basio-Švyturio kuopa (25–30 partizanų; veikė Mielagėnų vlsč. ir kitų valsčių dalyse);

Jono Kluonio (slap. Navikas, Gintautas) kuopa (veikė Tverėčiaus vlsč. ir Vidžių r.; ši kuopa labai nukentėjo 1946 m. pavasarį, kai žuvo ir pateko į nelaisvę apie du trečdalius jos kovotojų; kuopos narių skaičius 1946 m. vasarą autoriui nežinomas);

Kirdeikių kuopa (nuo 1946 m. liepos (?) Tigro rinktinei priklausė tik nominaliai);

Roko kuopa (1946 m. gegužės mėn. (?) prasidėjus neregėtai intensyviai MVD kariuomenės siautimui, maždaug 50 partizanų telkusi kuopa iš Daugėliško vlsč. perėjo į Adutiškio girią ir ten birželio mėn. su Puščios kuopa susijungė į Tigro rinktinei nepavaldų 70–75 partizanų junginį – vadinamąją LLA Rytų grupę; 1946 m. rugpjūčio mėn. Roko tiesiogiai vadovaujama Rytų grupės dalis įsikūrė Belmonto miškuo-

se^{*}; nuo šiol iki pat 1950 m. birželio mėn. V. Žaliaduonis su keliomis dešimtimis jam tiesiogiai pavaldžių kovotojų stovyklavo daugiausia BSSR Vidžių, Breslaujos ir Šarkauščinos r.¹²⁸);

Puščios kuopa (apie 30 partizanų; nuo 1945 m. birželio mėn. – LLA Rytų grupės dalis; buvęs kuopos vadas (LLA Rytų grupės vado pavaduotojas) E. Urbanavičius-Svajūnas žuvo 1946 m. spalio mėn.¹²⁹);

A. Grigonio-Paberžio kuopa (15–20 narių; veikė į pietus bei pietryčius nuo Švenčionių; šiai kuopai priklausė ir 1945 m. pavasarį susikūręs Zigmo Siniaus-Šeško būrys, veikęs Kasčiukų, Sarių ir Daumilų k. apylinkėse; 1946 m. vasarą Šeško būryje buvo 5 kovotojai (3 partizanai ir 2 partizanės; visi penki – vietos gyventojai);

B. Guobio-Varno (buvusi Romelio) kuopa (iki 70 kovotojų 1946 m.¹³⁰; veikė Saldutiškio ir Joniškio vlsč., 1946 m. liepos ar rugpjūčio mėn. prisijungė prie Liūto rinktinės; B. Guobys 1946 m. spalio 28 d. sunkiai sužeistas pateko į nelaisvę ir po dviejų dienų mirė¹³¹; nuo 1948 m. pradžios kuopai vėl vadovavo A. Krinickas-Romelis; tų metų rugpjūčio mėn. jis buvo sušaudytas savo pavaduotojo Dominyko Zaptoriaus-Tigro įsakymu, pastarajam patikėjus emgėbistų tyčia „pamestais“ Romelį išdaviku vaizduojančiais dokumentais¹³²; buvusi A. Bilkio-Kavarsko kuopa nuo 1946 m. pavasario iki Varno kuopos atsiskyrimo nuo Tigro rinktinės greičiausiai turėjo Varno kuopos būrio statusą; 1946 m. vasarą Kavarsko dalinys veikė į rytus nuo Labanoro ir telkė apie 12 partizanų, o tų metų spalio mėn. Tigro rinktinės Kavarsko kuopoje buvo tik 7 partizanai;

A. Bilkis žuvo spalio 26 d., keli paskutiniai kuopos nariai – tikriausiai 1947 m.).

1946 m. spalio laikytinas vienu svarbiausių Tigro rinktinės istorijos tarpsnių. Tą mėnesį Švenčionių aps. – įskaitant ir Liūto rinktinės veikimo teritoriją – žuvo apie 20, pateko į nelaisvę 2 ir legalizavosi 4 partizanai¹³³. Tačiau svarbiausia, kad 1946 m. spalio mėn. dėl aktyvių MVD kariuomenės veiksmų ir Karijoto žūties prasidėjo maždaug keturis mėnesius trukęs „bevaldystės“ ir Tigro rinktinės irimo laikotarpis. Jo metu dalis būrių perėjo į kitas rinktines. 1946 m. spalio 1 d. rinktinės vadu paskirtas Rokas nuo 1946 m. rugpjūčio mėn. buvo Belmonto miškuose ir dėl prastų ryšių apie savo paskyrimą nežinojo net iki 1948 m. pavasario.

1946 m. gegužės mėn. DKA veikimą ėmė kontroliuoti MGB agentūra. Rugpjūčio 14 d. Vilniuje suėmus buvusį DKA vadą Žalią Velnią^{**}, Karijotas, galbūt kažkieno įspėtas, nutraukė visus ryšius su DKA (tai turėjo įvykti tuoj po Žalio Velnio suėmimo) ir jau rugsėjo mėn. grąžino Tigro rinktinę į LLA 3-iąją Vytauto apygardą. Pastaroji pirmąjį savo gyvavimo pusmetį vadinta „LLA 4-ąja Vytauto apygarda“, 3-iąją ji tapo tik 1946 m. sausio mėn. Tigro rinktinę Vytauto apygardos vadovybė tuomet ėmė vadinti „LLA 3-iosios Vytauto apygardos 3-iąją Tigro rinktinę“ (1946 m. birželio mėn. šiam pavadinimui pritarė ir BDPS steigėjai; Vytauto apygardos 1-ąją rinktinę vadinta Liūto, 2-ąją – Lokio rinktinę).

1946 m. spalio 1 d. Vytauto apygardos vadas patenkino Karijoto 1946 m. rugsėjo 5 d. prašymą atleisti jį iš rinktinės vado pareigų, o nauju Tigro rinktinės vadu tą pačią dieną

* Lietuvos partizanų dar vadinti „Kazėnų miškais“. Šie pelkėti miškai (Belmonto, Blažiškės, Žuravoušcynos ir kt.) nuo Dysnos vidurio driekiasi į šiaurę beveik iki pat Daugpilio, o rytuose siekia vakarines Šarkauščinos apylinkes. 1946–1949 m. Roko vadovaujamas dalinys stovyklavė ir Varapajevo miškuose (į pietus nuo Dysnos upės).

** 1946 m. gegužės 19 d. čekistai į jo vietą „paskyrė“ MGB agentą „Gediminą“ (tariamą rezistentą Viktorą Pečiūrą-kpt. Griežtą), o patį J. Misiūną-Žalią Velnią paliko šio agento „pavaduotoju“.

paskyrė Roka¹³⁴, tačiau realiai rinktinės vadovo pareigas Karijotas ėjo iki pat savo žūties 1946 m. spalio mėn.

1945 m. rugpjūčio mėn. NKVD Daugėliško vlsč. poskyrio viršininkas Demidovas NKVD agentu (slap. „Milžinas“) užverbavo buvusį Karijoto kuopos partizaną Mykolą Kamarauską (partizanas nuo 1944 m. rudens, legalizavosi 1945 m. liepos mėn.). Agentui buvo liepta iširti Mingailos kuopą; netrukus jis enkavedistams suteikė vertingos informacijos apie kuopos narius ir ginkluotę, 1946 m. sausio pabaigoje dar padėjo rasti Minčiagirės mūšio metu sužeistą Mingailą. Buvusios Mingailos kuopos vadu tapus Karijotui, jo giminaitis ir NKVD agentas M. Kamarauskas gavo naują užduotį – grįžti į kuopą ir sudaryti kuo palankesnes sąlygas jos sunaikinimui¹³⁵. 1946 m. spalio pabaigoje MVD Daugėliško vlsč. poskyris sužinojo (matyt, iš „Milžino“), kad Karijotas ir dar 5 partizanai iš Daugėliško vlsč. perėjo į Tverėčiaus vlsč.; spalio 21 d. trys MVD karinės grupės (iš viso – 18 žmonių) buvo išsiųstos į spėjamą Karijoto apsistojimo vietą. Vienai tų grupių tą pačią dieną aptikus Dvarkščiaus vienkiemyje (netoli Dietkauščiznos) apsistojusius partizanus (Karijotas vienintelis iš Tigro rinktinės vadų stovyklaudavo ne miške, bet partizanų rėmėjų soduose – nuolat keisdamas savo ir kartu rinktinės štabo apsistojimo vietą), po valandą trukusio mūšio, kuriame dalyvavo visos trys minėtos MVD karinės grupės, trys partizanai (įskaitant rinktinės štabo mašininkę Miglovarą) iš apsupties prasiveržė, o Karijotas ir dar du partizanai žuvo kaudamiesi¹³⁶.

Dalis tyrinėtojų mano, kad Dvarkščiuje įsikūręs Tigro rinktinės štabas (3 ar 4 iš 6 į minėtą vienkiemį atvykusių partizanų) buvo sunaikintas dėl paties Karijoto išdavystės, tapatina Karijotą su įvairiais MVD–MGB agentais, o jo žūtį vaizduoja kaip MVD ir MGB organų suplanuotą ir suvaidintą žūtį

imitaciją. Karijotą „MGB agentu Vlasovu“ ir „A. Kamarausku“ bei „plk. Vyčiu“ vadinantis Algis Rupainis remiasi¹³⁷ J. Lukša-Daumantu, tačiau iš tiesų Daumantas savo knygoje apie tariamą Vyčio išdavystę net neužsimena, be to, vargu ar plk. Vytį (jis buvo net ne Rytų Lietuvos, o Tauro apygardos partizanas) apskritai galima tapatinti su Karijotu¹³⁸. Tuo tarpu LYA saugomose MGB Švenčionių aps. skyriaus ataskaitoje LSSR MGB ministrui ir MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaitoje LSSR MVD ministrui¹³⁹ aiškiai kalbama apie Karijoto ir dar dviejų kovotojų žūtį po atkaklaus pasipriešinimo (abi ataskaitos – su grifu „Visiškai slaptai“).

Dabar sunku pasakyti, kas kaltas dėl tariamos J. Kamarausko „nešlovės“, tačiau labai tikėtina, kad kuris nors tyrinėtojas tiesiog supainiojo Joną ir Mykolą Kamarauskus. J. Kamarausko nemėgęs V. Žaliaduo-nis rinktinės „Kronikoje“ jį apibūdina kaip nepaprastai drąsų karį ir kone fanatišką patriotą (beje, iš visų paskirtųjų Tigro rinktinės vadų tikrai J. Kamarauskas buvo „vilnietis“, t. y. vadinamojo „Vilniaus krašto“ lietuvis), ant Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės aukuro paaukojusį brangiausią savo turtą – gyvybę. O štai kaip Rokas palygino dviejų savo bendražygių operacinės taktikos pobūdį: „[...] Mingailai nebuvo svertimi išdavikiški veiksmai kitų vadų atžvilgiu. To Karijotas niekuomet nepadarė“¹⁴⁰.

RINKTINĖ L. BASIO ANTROJO VADOVAVIMO LAIKOTARPIU (1946 m. spalio–1948 m. rugpjūtis)

1946 m. spalio pabaigoje Tigro rinktinės vadovo pareigas ėmusį citi L. Basį-Švyturį laikinuoju rinktinės vadu Vytauto apygardos vadovybė paskyrė tik 1948 m. pavasarį¹⁴¹. Švyturys nemažai rinktinės daliai vadovavo tik nomina-

liai, o į vakarus nuo Vilniaus–Daugpilio geležinkelio veikusių rinktinės 2-ojo ir 3-iojo rajonų (Labanoro ir Kirdeikių kuopų) jau ir pats nebelaikė Tigro rinktinės dalimis. Tiedu rajonai nuo Tigro rinktinės galutinai atsiskyrė dar 1946 m. vasarą. Beje, šį Švenčionių aps. rytinės ir vakarinės dalių partizanų kelių išsiskyrimą iš dalies lėmė tų apskrities dalių etnografinės skirtybės (pavyzdžiui, buvusių Saldutiškio ir Joniškio vlsč. gyventojai kalba uteniškių, o „tikrieji švenčioniškiai“ – vilniškių patarme). Taigi nuo 1946 m. vasaros visi Tigro rinktinės daliniai veikė vien 1919–1939 m. Lenkijos okupuotoje Rytų Lietuvoje. Vakarinė rinktinės (įskaitant nuo jos atskilusią Rytų grupę) veikimo riba nuo tada buvo Vilniaus–Daugpilio geležinkelis, šiaurinė – Dūkšto miškai ir Druveto ežeras, rytine riba sąlygiškai laikytini Belmonto ir Varapajevo miškai, pietrytinė – Pastovių–Kamojų–Lentupio–Kliukščionių linija, o pietuose Tigro rinktinė nuo pat jos įsteigimo iki Paberžio kuopos sunaikinimo (1952 m. vasario mėn.) veikė iki Švenčionių (nuo 1947 m. lapkričio mėn. – Strūnaičio), Švenčionėlių ir Joniškio vlsč. ribos su Pabradės vlsč.

1947 m. kovo mėn. Švyturys visus jam nominaliai pavaldžius partizanus suskirstė į šešis laikinus rajonus* (1-ąjį, 4-ąjį, 5-ąjį, 6-ąjį, 7-ąjį ir 8-ąjį, tris iš šių rajonų jis dar padalijo į grupes) ir apibrėžė laikino jų veikimo (iki Rokui perimsiant rinktinės vado pareigas) teritorijas¹⁴². Nuo 1947 m. pradžios Švyturys Rokui parašė keletą laiškų, kuriuose ragino jį greičiau pradėti eiti rinktinės vado pareigas,

tačiau dauguma tų laiškų Roko-Dijakomo nepasiekė, todėl pirmasis po ryšio užmezgimo (1948 m. pavasarį) Dijakomo ir Švyturio susitikimas įvyko tik 1948 m. rugpjūčio mėn.

1947 m. pradžioje Tigro rinktinėje (be LLA Rytų grupės) dar turėjo būti apie 110–120 partizanų (rugpjūčio pabaigoje liko maždaug 70¹⁴³). Sausio–kovo mėn. nežuvo nė vienas rinktinės partizanas, tačiau 5 iš jų tuomet pateko į nelaisvę ir dar 5 legalizavosi; balandžio–gegužės mėn. 5 rinktinės nariai žuvo ir 5 pateko į nelaisvę. 1947 m. sovietų valstybės saugumo pajėgos** Švenčionių aps. iš viso nukovė 32 ir paėmė į nelaisvę 29 partizanus¹⁴⁴.

Po Tigro rinktinės 1946 m. patirtų nesėkmių 1947 m. pradžioje ankstesnėje rinktinės veikimo teritorijoje liko šeši (?) skirtingo pavaldumo partizanų junginiai:

Erelis (buvusi Karijoto) kuopa (1946 m. lapkričio mėn. patyrusi itin didelių nuostolių, metų pabaigoje telkė vos keliolika partizanų; nuo 1946 m. gruodžio mėn. kuopai vadovavo Kostas Malikėnas-Erelis; 1947 m. pabaigoje kuopa iširo – dalis jos prisijungė prie LLA Rytų grupės, Kalnelio ir Gylio būriai – prie Švyturio kuopos, o pats Erelis liko niekam nepavaldaus būrio vadu (žuvo 1949 m. rugsėjo mėn.); tiesa, šį „partizaną“ labiau tiktų vadinti kriminaliniu nusikaltėliu: 1941 m. gyvendamas Vilniuje jis išdavė naciams vieną žydų šeimą ir pasisavino jos turtą, nuo 1944 m. partizanaudamas nuolat plėšė Daugėliščio ir kitų valsčių gyventojus – neišskiriant net aktyviausių partizanų rėmėjų; V. Žaliaduonis, atsižvelgęs į šiuos faktus, 1949 m. kovo 25 d. K. Mali-

* Į rajonus (tam tikroje aiškiai apibrėžtoje teritorijoje veikiančius abiejų rinktinės sektorių padalinius) Tigro rinktinę pirmasis ėmė skirstyti J. Kamarauskas-Karijotas.

** 1947 m. kovo mėn. kovos su Lietuvos partizanais funkcija ir visa Lietuvoje dislokuota SSRS vidaus kariuomenė bei sribai, iki tol veikę LSSR MVD žinioje, buvo perduoti 1947 m. vasario mėn. įkurtai LSSR MGB 2-N valdybai.

kėną už akių perdavė Tigro rinktinės karo lauko teismui¹⁴⁵);

L. Basio-Švyturio kuopa (veikė Mielagėnų ir Ceikinių vlsč., šiaurinėje Švenčionių vlsč. dalyje bei kitų valsčių pakraščiuose; Mielagėnų vlsč. būriui iki 1947 m. gruodžio mėn. vadovavo pats Švyturys*, o iki 1949 m. vasario mėn. – jį pakeitęs T. Vinciūnas-Kalnelis (1949 m. vasario mėn. pateko į nelaisvę); Švenčionių vlsč. būriui (sunaikintas 1948 m. kovo mėn.) vadovavo B. Malikėnas-Ešerys, Daugėliščio būriui – Adolfas Matuliaskas-Gylys, Ceikinių būriui (iki 1950 m. vasaros) – Jeronimas Kaukėnas-Ūsas);

Roko vadovaujama LLA Rytų grupė (1947 m. veikė Adutiškio girioje, Zarasų aps. pietuose ir BSSR Vidžių, Breslaujos, Šarkauščinos, Pastovių bei Varapajevo r.; iki 1947 m. rugpjūčio mėn. grupę sudarė V. Žaliaduonio-Roko, J. Garlos-Juodalksnio** (veikė Rimšės ir Dūkšto vlsč.), Svajūno (veikė Adutiškio girios vakaruose ir gretimoje teritorijoje), Jeronimo Dubakos-Bečelio (veikė Antanų k. apylinkėse; J. Dubaka žuvo 1947 m. balandžio mėn.) ir Klemenso Basio-Dariaus (veikė Pastovių r.) būriai);

Puščios grupė (LLA Rytų grupės dalis; iš pradžių veikė suskirstyta į Svajūno, Bečelio ir Dariaus būrius, o 1947 m. rugpjūčio mėn. Rokas ją padalijo į du būrius, kurių vadais tapo Kazys Gaidelis-Gailius ir Jonas Galaitis-Briedis¹⁴⁶);

J. Kluonio (slap. Gintautas, Jakutis) kuopa (veikė Tverėčiaus vlsč. ir BSSR Vidžių r.);

A. Grigonio-Paberžio kuopa (veikė daugiausia pietinėje Švenčionių vlsč. dalyje ir gre-

timose BSSR Svierių bei Pastovių r. dalyse).

Su Vytauto apygardos vadovybe Švyturys iki 1947 m. gegužės mėn. susisiekdavo dažniausiai per Tigro rinktinės OS narį Anuprą Bukauską, o pastarąjį suėmus¹⁴⁷ – per Lokio rinktinės vadą K. Kaladinską-Erškėtį. Šiam 1947 m. lapkričio mėn. žuvus, rinktinės ryšiai ilgai buvo labai prasti. Nuo 1948 m. pabaigos Tigro rinktinė su apygarda susirašinėjo per Lokio rinktinės Kiaunės rajono vadą Joną Bulką-Skrajūną ir buvusį (1946 m. spalį–1948 m. lapkritį) Tigro rinktinės OS Tverėčiaus–Vidžių rajono štabo viršininką Mykolą Žemaitį (slap. Vilkas, Aušrūnas). 1948 m. gruodžio mėn. jis tapo centriniu rinktinės ryšininku (nuo 1950 m. sausio mėn. kartu buvo rinktinės Tverėčiaus–Vidžių rajono štabo viršininkas). Susirašinėta ir per jo pavaduotoją Adolfą Bielinį-Karosą. 1950 m. rugsėjo mėn. emgėbistai Aušrūną suėmė, o Karosu ir jo ryšių linijomis dar bent dvejus metus naudojosi jam pačiam to nežinant¹⁴⁸.

1947 m. vasarą vos ne visa Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų vadovybė buvo patekusi į MGB provokatoriaus Juozo Albino Markulio*** pinkles. Tais pačiais metais pastebimai suaktyvėjo ir prieš Tigro rinktinę nukreipta MGB veikla. „LLA centrinio štabo įgaliotiniu Uosiu“ pasivadinęs MGB agentas Algirdas Antanaitis mėgino „koordinuoti“ Rytų grupės ir Tigro rinktinės veikimą, rinko neva fiktyvių dokumentų gamybai reikalingas partizanų vadų nuotraukas, netgi įsigudrino gauti Tigro rinktinės narių sąrašą. L. Basys apsišaukėliu pasitikėjo bent iki 1947 m. rugsėjo mėn.

* Nuo 1946 m. kovo mėn. – rinktinės OS viršininkas, nuo 1947 m. pradžios – kartu rinktinės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas. Nuo 1947 m. kovo mėn. redagavo mašinėle dauginatą rinktinės laikraštį „Rytų Lietuva“; iš viso 1945–1950 m. pasirodė apie 14 „Kelio į laisvę – Rytų Lietuvos“ numerių; paskutinis, jau V. Žaliaduonio suredaguotas laikraščio numeris išleistas 1950 m. liepos 10 d.

** 1947 m. balandžio 13 d. sužeistas pateko į nelaisvę ir kankinimais buvo priverstas parodyti savo bunkerio vietą – dėl to balandžio 15 d. žuvo du Juodalksnio būrio nariai.

*** Buvęs provincijos gydytojas. Hitlerinės okupacijos laikotarpiu tapo LLA nariu, nuo 1944 m. vadovavo Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos katedrai. 1945 m. liepos mėn. suimtas ir užverbuotas NKVD agentu.

1949 m. į Adučiškio kuopą buvo infiltruotas 1945 m. legalizavęsis¹⁴⁹ ir vėliau MVD agentu užverbuotas Kazys (Kazio s.) Gaidelis-Šernas. Pasak L. Abariaus, 1948 m. jis tapo Puščios kuopos vadu „vietoj Galatiličio-Briedžio“¹⁵⁰. Tačiau LYA saugomi dokumentai rodo, kad nuo 1946 m. birželio iki 1948 m. rugpjūčio mėn. Puščios kuopa išvis neegzistavo, o buvęs jos vado pavaduotojas J. Galatilis-Briedis nuo 1947 m. rugpjūčio mėn. vadovavo tik vienam Rytų grupės būriui. Kito grupės būrio vadu 1947 m. rugpjūčio mėn. tapo minėto MVD–MGB agento bendravardis ir bendrapavardis Kazys (Jono s.) Gaidelis-Gailius¹⁵¹; būtent jis vėliau buvo paskirtas vienos iš rinktinės kuopų vadu.

1947 m. gruodžio mėn. iširus Erelio kuopai, ankstesnėje rinktinės veikimo teritorijoje liko penki menkai susiję partizanų daliniai: V. Žaliaduonio-Roko (nuo 1948 m. vasaros (?) vadinosi „Dijakomu“) vadovaujama LLA Rytų grupė (nuo 1948 m. gegužės (?) – LP Rytų grupė), jai formaliai pavaldi Puščios grupė ir LLA Tigro rinktinės Švyturio, Gintauto bei Paberžio kuopos.

RINKTINĖ V. ŽALIADUONIO ANTROJO VADOVAVIMO LAIKOTARPIO PIRMOJOJE PUSĖJE (1948 m. rugpjūtis–1950 m. kovas)

1948 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos partizanų (toliau – LP) Rytų grupė buvo panaikinta

(oficialiai – tik rugpjūčio 23 d.¹⁵²) ir prijungta prie Tigro rinktinės. Tą dieną Dijakomas pagaliau perėmė rinktinės vado pareigas, o L. Basį paskyrė štabo viršininku¹⁵³. Tigro rinktinė jau nuo 1948 m. gegužės mėn. vadinta „LP“ (nuo 1949 m. vasario – LLKS) Šiaurės Rytų (nuo 1948 m. lapkričio – Rytų) Lietuvos srities^{***} Vytauto apygardos Tigro rinktinė“. Vytauto apygardai ji priklausė iki 1951 m. gruodžio mėn. (kai buvo sunaikintas paskutinysis apygardos štabas), o nuo 1947 m. sausio mėn. iki 1952 m. lapkričio mėn.^{****} gyvavusiai „Lietuvos BDPS“–BDPS–BDLS–LP–LLKS (Šiaurės Rytų) Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) sričiai – iki 1952 m. birželio mėn., t. y. iki pat savo egzistavimo pabaigos. Nuo 1949 m. balandžio mėn. pabaigos iki 1952 m. vasaros (?) partizanų dokumentuose Tigro rinktinę žymėjo^{*****} santrumpa „CR“ („Cezario rinktinė“; beje, sakytinis rinktinės slapyvardis 1949 m. pavasarį nebuvo pakeistas); Liūto rinktinę nuo 1949 m. balandžio mėn. reiškė santrumpa „AR“ („Aro rinktinė“), Lokio rinktinę – „BR“ („Baro rinktinė“), o Vytauto apygardą – raidė „N“ („Neptūnas“)¹⁵⁴.

1948 m. rugsėjo mėn. pradžioje įvykusio rinktinės vadų pasitarimo metu visa rinktinė buvo suskirstyta į Adučiškio, Daugėlišio, Ignalinos, Jonišio, Kaltanėnų, Miлагėnų, Pabradės, Svierių, Švenčionėlių, Švenčionių ir Tverėčiaus rajonus, o rinktinės Veikiantysis sektorius (iki 50 partizanų) – į septynias kuopas¹⁵⁵. Švenčionių (1-ojo) ir Švenčionėlių (2-ojo) rajonų kuopos vadu bu-

* Iki 1950 m. gegužės mėn. V. Žaliaduonis dažnai pasirašydavo ir ankstesniu slapyvardžiu.

** Siekiant atsiriboti nuo MGB agento ir provokatoriaus J. A. Markulio, 1948 m. gegužės mėn. LLA Šiaurės Rytų Lietuvos srities dokumentuose vietoj santrumpų „BDPS“ ir „LLA“ imta vartoti žodžių „Lietuvos partizanai“ santrumpą („LP“).

*** Įsteigta 1946 m. birželio pradžioje, realiai veikė nuo 1947 m. balandžio (iki 1947 m. rugsėjo mėn. – kontroliuojama sovietų saugumiečių); nuo 1948 m. rugpjūčio mėn. vadinta Karaliaus Mindaugo sritimi, o rašytinis jos slapyvardis nuo to paties mėnesio buvo raidė „K“ (žodžio „Kalnai“ abreviatūra).

**** Paskutinysis Karaliaus Mindaugo srities vadas (J. Kimštas) buvo suimtas 1952 m. rugpjūčio mėn., o paskutinįjį srities štabą emgėbistai galutinai sunaikino tų pačių metų lapkričio mėn.

***** Išskyrus laikotarpį nuo 1950 m. kovo mėn. iki tų metų vasaros (?), kai rašytinis Tigro rinktinės slapyvardis buvo santrumpa „Žb“ („Žibintas“).

vo paskirtas A. Grigonis-Paberžis, Kaltanėnų (3-iojo) ir Ignalinos (4-ojo) rajonų kuopos vadu – Jonas Makauskas-Šilas (jau nuo 1947 m. kovo mėn. vadovavęs Ignalinos vlsč. partizanams), Daugėliščio (5-ojo) rajono kuopos vadu – Adolfas Matuliauskas-Gyls (partizanauti pradėjo Juodalksnio kuopoje, vėliau buvo Karijoto kuopos būrio vadas), Mielagėnų (6-ojo) rajono kuopos vadu – Bronius Misiūnas-Gaidys (1950 m. gruodžio 8 d. kartu su Kazimieru Basiu-Dikeriu* ir Bevardžiu nuskendo Dysnoje, keldamasis per ją skylėta valtimi¹⁵⁶). Puščios grupė 1948 m. rugsėjo mėn. buvo padalyta į dvi rajonines kuopas – Adutiškio ir Svierių. Adutiškio (7-ojo) rajono kuopos (veikė tik LSSR teritorijoje) vadu tapo Leonas Galatiltis-Pušynas. 1948 m. rugsėjo mėn. jam buvo jau 57 metai. Kartu su Pušynu partizanavo ir trys jo dukterys (Marija, Salomėja ir Janina Galatilytės) bei trys broliai Galatilčiai (L. Galatilčio giminaičiai) – Jonas-Briedis, Juozas-Pinčiukas ir Vytautas-Mikasius (Briedis 1948 m. vasario 15 d. sužeistas pateko į nelaisvę, tačiau neišdavė nė vieno kovos draugo net sadistiškai kankinamas MGB tardytojų; po kelių dienų mirė vežamas į Adutiškį). Naujai suformuota K. Gaidelio-Gailiaus vadovaujama rinktinės 11-ojo (Svierių aps.) rajono kuopa iš pradžių veikė rytinėje Adutiškio girios dalyje, o nuo 1949 m. pradžios ar pavasario – Svierių miškuose**, daugiausia Kanstantinavos bažnytkaimio apylinkėse (pasirūpinti atskiros Svierių aps. rinktinės užuomazgos formavimu Roką dar 1946 m.

lapkričio mėn. buvo įpareigojęs Vytauto apygardos vadas Vytautas Pakštas-Algimantas¹⁵⁷). Tverečiaus (8-ojo) rajono kuopos vadu paskirtas Kostas Romančiukas-Ažuolas žuvo, kaip netrukus paaiškėjo, pačiose jo paskyrimo išvakarėse (1948 m. rugsėjo 2 d.); jį pakeitęs J. Kluonis-Jakutis 8-ojo rajono kuopai vadovavo iki 1949 m. rugsėjo mėn. Pabradės (9-ojo) ir Joniškio (10-ojo) rajonų kuopų vadų Dijakomas nepaskyrė, nes šiuose rajonuose veikė vien rinktinės OS nariai. 1948 m. spalio mėn. atkūrus rinktinės štabo apsaugos dalinį, jo vadu tapo Švyturio bendrapavardis, Dijakomo žmonos brolis Klemensas Basys-Bajoras (anksčiau rinktinės štabo dalinio vadu yra buvęs ir kitas L. Basio bendrapavardis – Juozas Basys-Šarūnas).

Rinktinę suskirsčius į vienuolika rajonų, kai kurioms iš septynių rajoninių kuopų teko vos po keletą partizanų. Roko 1949 m. rugsėjo 28 d. įsakymu¹⁵⁸ Tigro rinktinė buvo suskirstyta į 8 rajonus. Paskirti jų vadai nuo šiol vadovavo jau abiem sektoriams (ankstesnieji rajonų vadai tvarkė vien OS reikalus, o kuopų vadai vadovavo tik Veikiančiojo sektoriaus nariams). 1-ojo (Švenčionių*** ir Švenčionėlių) rajono vadu tapo A. Grigonis-Paberžis, 2-ojo (Kaltanėnų ir Ignalinos) – J. Makauskas-Šilas, 3-iojo (Daugėliščio) – A. Matuliauskas-Voldemaras, 4-ojo (Mielagėnų) – B. Misiūnas-Gaidys, 5-ojo (Ceikinių) – J. Basys-Šarūnas, 6-ojo (Adutiškio) – L. Galatiltis-Pušynas, 7-ojo (Tverečiaus ir Vidžių) – buvęs Adutiškio kuopos būrio vadas Bronius Untanas-Liūtas

* Ankstesnis jo slapyvardis buvo Girėnas. Nuo 1948 m. rugpjūčio mėn. – rinktinės baudžiamojo būrio vadas.

** Plati miškų juosta buvusios Svierių aps. teritorijoje, prasidedanti LR teritorijoje tuoj į rytus nuo Švenčionių ir besidriekianti į pietryčius iki pat Naručio ežero.

*** Įskaitant 1947 m. lapkričio mėn. sudarytą Strūnaičio vlsč.

(tą patį rudenį jį pakeitė Juozas Martinėnas-Galiūnas), 8-ojo (Svierių) – Julius Kliukas-Dagilis (žuvo 1952 m. liepos mėn.).

Tuo pačiu įsakymu Rokas kiekvieną rajono vadą įpareigojo suformuoti savo rajono štabą, sudarytą iš keturių skyrių: organizacinio, žvalgybos, operacinio-mobilizacinio ir ūkio.

1949 m. gruodžio 4 d. Roko pasirašytu įsakymu¹⁵⁹ Tigro rinktinė buvo reorganizuota dar kartą. Nuo šiol ją sudarė rinktinės štabas ir 5 rajonai:

1-asis – Švenčionių ir Švenčionėlių vlsč., vadas Paberžis;

2-asis – Kaltanėnų ir Ignalinos vlsč., vadas Šilas;

3-iasis – Daugėlišio ir Ceikinių vlsč., vadas Voldemaras (buvęs Ceikinių rajono vadas J. Basys-Šarūnas (1950 m. liepos mėn. pateko į nelaisvę) 1949 m. gruodžio mėn. tapo Daugėlišio–Ceikinių rajono štabo organizacinio skyriaus viršininku);

4-asis – Adutiškio ir Mielagėnų vlsč., vadas Liūtas (Pušynas liko rajono štabo ūkio skyriaus viršininku; 1950 m. liepos 11 d. BSSR Maladečinos srities emgėbistams B. Untaną-Liūtą paėmus į nelaisvę (kartu su J. Basiu-Šarūnu ir Broniumi Gaideliu-Pipiru), rajono vadu vėl tapo Pušynas);

5-asis – Tverečiaus vlsč. ir BSSR Vidžių r., vadas Galiūnas (1950 m. birželio pabaigoje ar liepos pradžioje Galiūno vadovaujama kuopa panaikinta ir prijungta prie rinktinės štabo dalinio, tačiau TverečiausVidžių rajono OS liko veikti ir toliau; rajono vadas J. Martinėnas-Galiūnas žuvo 1952 m. kovo 25 d.).

Nuo 1949 m. gruodžio 4 d. Tigro rinktinės veikimo teritorija oficialiai laikyta jau visa Švenčionių aps. ir BSSR Vidžių r. Tačiau veikti Saldutiškio vlsč. apygardos vadovybė leido tik Tigro rinktinės Veikiančiajam sektoriui (organizaciniu požiūriu Saldutiškio vlsč. ir toliau liko Liūto rinktinės žinioje). Tuo tar-

pu Zarasų aps. Rimšės vlsč. ir Švenčionių aps. Ignalinos bei Daugėlišio vlsč. nuo 1949 m. gruodžio mėn. oficialiai laikyti Lokio rinktinės veikimo teritorija; tiesa, realiai ši rinktinė savo veikimą 1950 m. išplėtė tik į rytinę Dūkšto ir šiaurinę Ignalinos vlsč. dalis.

1948 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. suformuoto Tigro rinktinės štabo nariai buvo¹⁶⁰:

štabo viršininkas (taip pat rinktinės OS viršininkas, rinktinės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas) L. Basys-Švyturys (nuo 1948 m. rugpjūčio 5 d. jis buvo ir Tigro rinktinės vado pavaduotojas; 1949 m. rugsėjo 28 d. paskirtas Tigro rinktinės Visuomeninės dalies viršininku; tą pačią dieną įkurto rinktinės štabo organizacinio skyriaus viršininku tapo Klemensas Basys-Bajoras (žuvo 1952 m. kovo mėn.); 1949 m. gruodžio 4 d. Bajorą pakeitė Valentas Rimšelis-Pakalnis);

rinktinės štabo operacinio-mobilizacinio skyriaus viršininkas Dijakomas (1949 m. rugsėjo 28 d. Dijakomą šiame poste pakeitė jo žmonos brolis Kazimieras Basys-Dikeris (1950 m. gruodžio 8 d. nuskendo Dysnoje)¹⁶¹;

rinktinės štabo žvalgybos skyriaus viršininkas Dagilis* (žuvo 1948 m. spalio 2 d.¹⁶²; spalio 4 d. naujuoju skyriaus viršininku tapo Kazys Bukauskas-Seklys);

štabo ūkio skyriaus viršininkas Boleslovas Beinoras-Budrys (žuvo 1952 m. lapkričio mėn.);

rinktinės karo lauko teismo pirmininkas Švyturys (jo pavaduotoju 1948 m. rudenį buvo paskirtas Pušynas);

rinktinės vado adjutantas V. Rimšelis-Pakalnis (nuo 1948 m. spalio mėn. jis buvo ir Tigro rinktinės bibliotekininkas¹⁶³ (1950 m. rugpjūčio 28 d. nusišovė neatsargiai elgdamasis su ginklu¹⁶⁴); 1949 m. gruodžio mėn. Pakalnį paskyrus rinktinės štabo organizacinio skyriaus viršininku, naujuoju rinktinės vado adjutantu tapo Kadu-

* Nepainioti su antruoju Svierių kuopos vadu Juliumi Kliuku-Dagiliu.

gys* (žuvo 1950 m. birželio 4 d.¹⁶⁵); paskutiniai Dijakomo adjutantai buvo Jeronimas Kaukėnas-Ūsas (žuvo 1952 m. kovo 25 d.) ir Mykolas Cicėnas-Erškėtis).

1948 m. gegužės pabaigoje sovietų valdžia įvykdė didžiausią per visą pokarį Lietuvos gyventojų trėmimą. Pasak Adolfo Damušio, tą kartą nukentėjo daugiausia valstiečiai (nemažai ir vargingųjų), ypač „lietuvių ūkininkų židiniai palei Baltgudijos rubežius“¹⁶⁶. Svarbiausius Tigro rinktinės rėmėjus, Švenčionių krašto ūkininkus, dar labiau susilpnino tais pačiais metais Lietuvoje pradėta sovietinė žemės ūkio kolektyvizacija, iki 1949 m. pabaigos apėmusi daugiau kaip pusę Švenčionių aps. valstiečių ūkių. 1948–1951 m. rinktinės kovotojų gretos tolydžio retėjo. Šiek tiek naujų Veikiančiojo sektoriaus narių į rinktinę buvo priimta tik po didžiųjų 1948 ir 1949 m. trėmimų bei 1950 m., kai visoje Lietuvoje į miškus išėjo nemažai jaunų vyrų, nepanorusių „ruso pusėje“ dalyvauti „trečiajame pasauliniame kare“, kurio tuomet labai laukė dauguma lietuvių, įskaitant ir Tigro rinktinės vadą (1950 m. vasarą karas iš tiesų prasidėjo, tik ne pasaulinis, o Korėjos).

1948 m. vien mūšiuose žuvo apie 20 ir pateko į nelaisvę apie 10 Tigro rinktinės kovotojų¹⁶⁷. Vis dėlto 1949 m. pavasarį rinktinėje dar buvo keturios dešimtys partizanų¹⁶⁸ (autorius skaičiavimais, 1950 m. rudenį rinktinės Veikiantįjį sektorių sudarė jau tik apie 30 kovotojų). Per 25 tų metų kovo–lapkričio mėn. įvykusius karinius susirėmimus 6 rinktinės kovotojai (4 partizanai ir 2 partizanės) žuvo ir 4 pateko į nelaisvę; partizanai tuose susirėmimuose nukovė 8 ir sužeidė 4 MGB kariškius bei stribus¹⁶⁹.

Rinktinės vadas V. Žaliaduonis nuo 1949 m. liepos¹⁷⁰ iki 1950 m. gegužės mėn. kartu buvo Vytauto apygardos štabo viršininkas. 1950 m. gegužės mėn. Rytų Lietuvos srities vadas V. Žaliaduonį-Dijakomą pasky-

rė apygardos štabo organizacinio skyriaus viršininku¹⁷¹, netrukus Dijakomas tapo ir srities štabo nariu (Rytų Lietuvos srities vado pavaduotoju) bei LLKS Tarybos Prezidiumo nariu. 1949–1950 m. V. Žaliaduoniui ne kartą siūlyta tapti Vytauto apygardos ir net Rytų Lietuvos srities vadu¹⁷², tačiau jis tų pareigų vis atsisakydavo, nenorėdamas veikti ne „Vilniaus krašte“. Pažymėtina, kad V. Žaliaduonis labai rūpinosi 1919–1939 m. lenkų okupuotos Rytų Lietuvos reikalais, nuolat visokeriopai rėmė šio krašto šiaurės rytuose jau gerokai apnykusią lietuvių, o Tigro rinktinės veikimą stengėsi išplėsti kuo toliau į rytus ir pietryčius. Taip jis tikėjosi užtikrinti 1920 m. sutartimi Rusijos Lietuvai pripažintos teritorijos reintegravimą į Lietuvos valstybę jos nepriklausomybės atkūrimo momentu¹⁷³. Beje, V. Žaliaduonio veiklą užtikrinant Šiaurės Rytų Vilnijos „suverenių priklausomumą“ Lietuvai labai vertino ir skatino tiek Vytauto apygardos, tiek LLKS Rytų Lietuvos srities vadovybė; jai turbūt nebūtų prieštaravusi ir LLKS Taryba, 1950 m. vasarą būsimos rytinės Lietuvos valstybės sienos pagrindu apsisprendusi laikyti Lietuvos ir Sovietų Rusijos 1920 m. sutartimi nustatytą sieną¹⁷⁴.

Apie Tigro rinktinės kaimynystėje veikiančius lenkų partizanus viename Dijakomo 1949 m. gegužės mėn. raporte apygardos vadui rašoma, kad jie yra negausūs, neorganizuoti, neturi bendros vadovybės, gyvena izoliuotomis grupelėmis po 2–3 žmones, neleidžia nei jokių įsakymų, nei laikraštėlių¹⁷⁵. Nuo 1947 m. vasaros Belmonto ir Varapajevo miškuose dažnai susitikdavę lietuvių partizanai ir jų likimo draugai lenkai dvejus metus sugyveno kone broliškai (1947–1948 m. LLA Rytų grupės branduolio nariai ir keli lenkų partizanai netgi žiemojo „vienoje vietoje“). Tačiau 1949 m. pavasario pabaigoje ir vasaros pradžioje šis tiesiog idiliš-

* Galimas daiktas, kad šis partizanas buvo Apso krašto lietuvis.

kas sambūvis kuriam laikui nutrūko. Tuomet dėl dalies lenkų partizanų pradėtos antilietuviškos agitacijos ir ypač jų pastangų išprovokuoti Tigro rinktinės kautynes su MGB kariuomene labai pablogėjo rinktinės ir vieno BSSR Vidžių bei Pastovių r. veikusio lenkų partizanų būrio santykiai (kita vertus, dauguma Pastovių, Vidžių ir Breslaujos r. gyventojų Lietuvos partizanų atžvilgiu visą pokarį buvo nusiteikę netgi labai draugiškai¹⁷⁶). Tiesa, tų metų vasarą MGB pajėgoms nukovus ir paėmus į nelaisvę 6 iš 13 to būrio narių, liovėsi ir antilietuviškos provokacijos¹⁷⁷. Autoriaus manymu, šį epizodišką Tigro rinktinės ir lenkų partizanų santykių pablogėjimą reikėtų sieti su 1949 m. gerokai padidėjusia pasaulinio karo kilimo tikimybe, kuri atgaivino dalies lenkų išėivijos politikų viltis netrukus „susigrąžinti“ Lietuvos 1939 m. neva okupuotą Rytų Lietuvos dalį.

V. Žaliaduonio vadovavimo laikotarpiu kur kas geresni buvo Tigro rinktinės ir Baltarusijos partizanų santykiai. 1948–1950 m. kai kuriems apie Kazėnus veikusiems baltarusių partizanų būriams net vadovavo Dijakomo paskirti vadai, pavyzdžiui, Goga Ramanouski-Arlou (žuvo 1949 m. vasario mėn.), Miša (slap. (?), žuvo 1949 m. rugpjūčio mėn.). Nuo 1948 m. gruodžio 10 d. (neoficialiai – jau nuo lapkričio pabaigos) rinktinės štabe veikė 1-asis poskyris (gudų reikalams) ir 2-asis poskyris (lenkų reikalams)¹⁷⁸; tą pačią dieną paskirtus jų viršininkus Kadugį (slap.) ir J. Basį-Šarūną Dijakomas įpareigojo palaikyti ryšius su kaimynystėje veikiančiais baltarusių ir lenkų partizanais.

TIGRO RINKTINĖ JOS SUNAIKINIMO LAIKOTARPIU (1950 m. balandis–1952 m. birželis)

1950 m., kaip jau minėta, prasidėjo galutinio Tigro rinktinės sunaikinimo laikotarpis. Tų metų pavasarį visoje Vytauto apygardos

veikimo teritorijoje vykstant miškų „šukavimui“, sunaikintas Paberžio kuopos Šeško būrys, labai nukentėjo ir Tverečiaus–Vidžių kuopa. Balandžio 16 d. Svierių kuopos veikimo rajone, BSSR Svierių r. Kanstantinavos apyl. Kujelių vienkiemyje išduotas žuvo rinktinės vado pavaduotojas (taip pat rinktinės Visuomeninės dalies, rinktinės štabo ir štabo spaudos skyriaus viršininkas) L. Basys-Švyturys¹⁷⁹. Du „Rytų Lietuvos“ numerius po Švyturio žūties teko suredaguoti pačiam Dijakomui. Nuo 1950 m. balandžio mėn. iki rugsėjo pradžios žuvo ir pateko į nelaisvę palyginti nedaug – tik 8 rinktinės kovotojai¹⁸⁰, tačiau nei tų metų pavasarį, nei vasarą taip ir neprasidėjus „trečiajam pasauliniam karui“, kurio rinktinės nariai kasdien laukė jau nuo ankstyvo 1949 m. pavasario, apie 1950 m. rudenį pradžią akivaizdžiai pašlijo kovotojų drausmė, prasidėjo nesibaigiantis rinktinės narių girtavimas, subjuro jų tarpusavio santykiai¹⁸¹.

Nuo 1950 m. birželio pabaigos Tigro rinktinė veikė daugiausia Švenčionių aps. rytuose ir Zarasų aps. pietryčiuose (1950–1951 m. ir 1951–1952 m. žiemas Dijakomas su rinktinės štabu praleido Adutiškio girioje)¹⁸². Dijakomui panaikinus Tverečiaus–Vidžių kuopą, nuo 1950 m. liepos mėn. pradžios (?) rinktinę (iki 35–40 partizanų) sudarė jau tik penki nedideli daliniai¹⁸³:

rinktinės štabo dalinys (maždaug 10 partizanų; veikė Zarasų aps. pietryčiuose, Švenčionių aps. šiaurės rytuose ir Vidžių r.; vadas – Klemensas Basys-Bajoras);

Paberžio kuopa (8 partizanai 1950 m. rudenį; nuo 1951 m. rugsėjo mėn. šios kuopos nariai nuolat lankydavosi Joniškio apylinkėse);

Pušyno kuopa (maždaug 12 partizanų);
Šilo kuopa (4 partizanai; veikė Kaltanėnų vlsč.; kuopa sunaikinta 1950 m. rudenį);

Voldemaro kuopa (5 partizanai, veikė Daugėlišio vlsč.; 4 iš jų žuvo 1950 m. rugpjūčio mėn., o vienintelis likęs gyvas Volde-

maras nuo tol iki pat savo žūties (1952 m. kovo 8 d.) vadovavo vienam Pušyno kuopos būrių).

Ceikinių ir Mielagėnų vlsč. veikę rinktinės būriai prieš buvo sunaikinti 1950–1951 m. Svierių kuopą 1949 m. gruodžio mėn. panaikino pats Dijakomas, vykdydamas apygardos vadovybės nurodymus dėl naujų rinktinės veikimo ribų. Tačiau trys paskutiniai šios kuopos nariai dar kurį laiką liko veikti Svierių miškuose ir tik 1950 m. vasarą ar rudenį grįžo į Adučiškio girią.

1951 m. balandžio mėn. MGB agentūrai pavyko „iškviešti į susitikimą“ ir apsvaiginus spec. preparatu suimti L. Galatiltį-Pušyną (vadinamuoju spec. preparatu atmiestu alkoholiu MGB agentūra Tigro rinktinės partizanus „vaišino“ jau nuo 1950 m.). Po to be vado likusi Pušyno kuopa buvo prijungta prie rinktinės štabo dalinio¹⁸⁴. Tų pačių metų rugpjūčio mėn. žuvo buvęs Tverečiaus–Vidžių kuopos vadas (1945–1949 m.) J. Kluonis-Jakutis.

Vadinamieji agentai smogikai Tigro rinktinės kovotojų gretas retino jau 1949–1950 m., tačiau tuomet prieš rinktinę nukreiptose MGB kombinacijose jie buvo naudojami tik retkarčiais; tuo tarpu 1951–1952 m. emgėbistai šių agentų „paslaugomis“ naudojami jau reguliariai ir metodiškai. 1951 m. birželio ar liepos mėn. į rinktinę infiltruotas MGB agentas smogikas „Ungurys“ tų metų spalio pabaigoje du partizanus nušovė pats, kiti du jo išduoti po kelių dienų žuvo nuo MGB kareivių kulku, dar du netrukus buvo suimti¹⁸⁵.

1951–1952 m. žiemą visoje rinktinėje buvo likę vos 15–20 partizanų. Paberžio kuopos likučiai tą žiemą tikėjosi praleisti BSSR Pastovių r. Rinkionių apylinkėje įsirengtame bunkeryje. 1952 m. vasario 10-osios naktį į 11-ąją kuopos bunkerį apsupo 65 sribai bei milicininkai ir puolė 20 MGB kareivių; po

neilgo susišaudymo partizanai patys padegė savo bunkerį ir mėgino pasitraukti pasinaudodami dūmų uždanga, tačiau apsupties žiedas buvo pernelyg tankus. Žuvo Adolfas Grigonis-Paberžis, jo brolis Pranas Grigonis-Narbutas ir Bronius Laurikėnas-Uosis. Iš apsupties per stebuklą ištrūko tik Stasys Guiga-Tarzanas. Nuo 1952 m. vasaros jis net 33 metus slėpdamasis išgyveno partizanų rėmėjos Onos Činčikaitės namuose (Činčikų k., netoli Švenčionių)¹⁸⁶.

Sunaikinus Paberžio kuopą, iš visos Tigro rinktinės beliko vienintelė paties V. Žaliaduonio vadovaujama kovotojų grupė. 1952 m. kovo 27 d. į Bujutiškės vienkiemį (prie Ceikinių) susitikti su Vytauto apygardos vadu atvykusius V. Žaliaduonį-Dijakomą ir jo adjutantą M. Cicėną-Erškėtį apsupo trejomis rogėmis atvežti Ceikinių ir Ignalinos sribai. Tariamasis apygardos vadas Bronius Kalytis-Liutauras* (o iš tiesų – jau MGB agentas smogikas „Ramojus“) Dijakomą neva aptarti naujo srities štabo formavimo reikalų kvietė jau nuo vasario mėn., tačiau V. Žaliaduonis vykti į susitikimą sutiko tik po ilgų dvejonių. Neilgai trukusio mūšio metu žuvo abu partizanai, vienkiemio šeimininkas Mykolas Vaiškūnas, LSSR MGB Ignalinos r. skyriaus viršininko pavaduotojas A. Kozodojevas ir jungtinio sribų dalinio vadas T. Ivanovas¹⁸⁷.

PASKUTINIEJI TIGRO RINKTINĖS KOVOTOJAI. PARTIZANINIO PASIPRIEŠINIMO NUSLOPINIMAS VYTAUTO APYGARDOS VEIKIMO TERITORIJOJE

Po V. Žaliaduonio žūties apie 7 iš paskutiniųjų 10 (?) Tigro rinktinės kovotojų Adučiškio girioje ir kitur išsilaikė iki 1952 m.

* Nuo 1949 m. balandžio mėn. – Vytauto apygardos vadas; 1951 m. lapkričio 11 d. suimtas ir netrukus užverbuotas MGB agentu; nuo 1952 m. pradžios dvejus metus „vadovavo“ sovietų saugumiečių sukurtam „Vytauto apygardos štabui“.

vasaros. Birželio 18 d. MGB agentai smogikai sunaikino rinktinės štabo dalinio likučius: du partizanus (Zenoną Cicėną ir Vytautą Galatiltį) nušovė¹⁸⁸, o rinktinės vado pareigas ėjusį¹⁸⁹ rinktinės štabo dalinio vadą Kazį Bukauską-Seklį paėmė į nelaisvę. Netrukus užverbuotas MGB agentu (slap. „Gudas“), jis dar bent iki 1953 m. vasaros „vadovavo“ sovietų saugumiečių sukurtam „Tigro rinktinės štabui“¹⁹⁰.

Iki 1952 m. lapkričio mėn. organizuotas ginkluotas pasipriešinimas buvo nuslopintas ir visoje Vytauto apygardos veikimo teritorijoje¹⁹¹. Visos šios apygardos rinktinės, kaip organizuoti kovos vienetai, sunaikintos 1951–1952 m. 1951 m. gruodžio mėn. sunaikinta Liūto, 1952 m. birželio mėn. – Tigro, tų pačių metų rugpjūčio mėn. – Lokio, rudens pabaigoje – Vaižganto rinktinė. 1953 m. rudenį visoje buvusios apygardos teritorijoje tebuvo apie 20 veikiančių partizanų. Ilgiausiai iš jų sovietų saugumiečių ieškoti Antanas Kraujelis-Siaubūnas ir jau minėtas S. Guiga. 1965 m. kovo mėn. susektas ir nušautas A. Kraujelis laikytinas ir ilgiausiai veikusiu LLKS Rytų Lietuvos srities partizanu¹⁹².

1953 m. sausio mėn. Adutiškio girioje ir jos kaimynystėje veikė jau tik du paskutiniai buvusios Tigro rinktinės partizanai – Zenonas Puzanas-Ungurys (žuvo 1953 m. balandžio mėn.)¹⁹³ ir Vaclovas Vaitiekėnas-Barzdėnas (žuvo 1953 m. rugsėjo mėn.)¹⁹⁴. Tiesa, Apolonijos Bielinytės-Augės ir S. Guigos-Liūto LSSR KGB operatyvininkai ieškojo dar ir 1954 m. pavasarį¹⁹⁵, tačiau veikiančiais partizanais jiedu nelaikytini jau nuo 1952 m.

1953 m. spalio mėn. MVD operatyvininkai buvusioje Tigro rinktinės veikimo teritorijoje (t. y. 1950 m. liepos mėn. sovietų valdžios sudarytuose LSSR Dūkšto, Ignalinos, Švenčionių ir Švenčionėlių rajonuose) jau neužfiksavo nė vienos partizaniškos akcijos¹⁹⁶.

IŠVADOS

1. LLA–LP–LLKS Tigro rinktinė 1944 m. spalio mėn. buvo steigama kaip visų Utenos, Zarasų, Švenčionių ir Svierių aps. veikusių Vanagų junginys. Iki 1945 m. vasario mėn. pradžios rinktinė priklausė LLA Vilniaus apygardai, o 1945 m. vasario–birželio mėn. rinktinės štabas veikė LLA apygardos štabo teisėmis. Nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. rinktinė priklausė LLA 4-ajai Vytauto apygardai, nuo 1945 m. rugsėjo iki 1946 m. rugpjūčio – LLA Vilniaus apygardos 5-ajai apylinkei – LLA 5-ajai Didžiosios Kovos apygardai, nuo 1946 m. rugsėjo iki 1951 m. gruodžio – LLA–LP–LLKS 3-iajai Vytauto apygardai (1947 m. rugsėjo–1952 m. birželio mėn. – kartu BDPS–BDLS–LP–LLKS Šiaurės Rytų Lietuvos – Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) sričiai).

2. Tigro rinktinės nariai skirstyti į du sektorius – Veikiantįjį ir Organizacinį (šiam priklausė civiliai rinktinės nariai). Pagrindinis rinktinės kovos vienetas buvo iš 2–4 būrių sudaryta kuopa; nuo 1944–1945 m. žiemos iki 1946 m. rugsėjo (?) rinktinė taip pat skirstyta į dvi–tris kuopas jungusius batalionus. Kuopų vadai pakluso rinktinės vadui ir štabui, kurį sudarė rinktinės vadui pavaldus štabo viršininkas, rinktinės vado pavaduotojas, vado adjutantas, karo tribunolo – karo lauko teismo pirmininkas ir keletas štabo skyrių bei poskyrių viršininkų.

3. 1945 m. sausio–kovo mėn. Tigro rinktinę sudarė mažiausiai 14 kuopų ir rinktinės štabo apsaugos dalinys. Nuo 1945 m. birželio mėn. iki 1947 m. pabaigos rinktinei priklausė 6–8 kuopos. 1947 m. pabaigoje ankstesnėje rinktinės veikimo teritorijoje liko penki menkai susiję junginiai – 1946 m. birželio mėn. nuo Tigro rinktinės atskilusi LLA Rytų grupė, jai pavaldi Puščios grupė ir LLA Tigro rinktinės Švyturio, Gintauto ir Paberžio kuopos. 1948 m. rugpjūčio mėn. vėl susivienijusi LP–LLKS Tigro rinktinė nuo tų me-

tų rugsėjo skirstyta į štabo dalinį ir 7 kuopas, nuo 1949 m. rugsėjo – į štabo dalinį ir 8 rajonines kuopas, nuo 1949 m. gruodžio mėn. iki 1951 m. pavasario – į štabo dalinį ir 5–2 rajonines kuopas.

4. Tigro rinktinei vadovavo: nuo 1944 m. spalio iki 1945 m. sausio mėn. – Leonas Vilutis, 1945 m. sausio–vasario mėn. – Leonas Basys, 1945 m. vasario–kovo mėn. – Vincas Žaliaduonis, 1945 m. kovo–gegužės mėn. – Benediktas Kaletka, 1945 m. gegužės–rugsėjo mėn. – Jonas Kimštas, nuo 1945 m. rugsėjo iki 1946 m. spalio – Jonas Kamauskas, nuo 1946 m. spalio (?) iki 1948 m. rugpjūčio – L. Basys (antrą kartą), nuo 1948 m. rugpjūčio iki 1952 m. kovo – V. Žaliaduonis (antrą kartą), 1952 m. kovo (?)–birželio mėn. – Kazys Bukauskas.

5. Iki 1945 m. gegužės pabaigos LLA (Jungtinė) Tigro rinktinė veikė Švenčionių ir Utenos aps., Ukmergės aps. rytuose, Zarasų aps. pietuose, BSSR Vidžių r. ir BSSR Breslaujos, Pastovių bei Svierių r. dalyse. Ne Švenčionių aps. veikusios Tigro rinktinės kuopos maždaug nuo 1945 m. kovo vidurio šiai rinktinei priklausė tik nominaliai.

6. Nuo 1946 m. vasaros Tigro rinktinė veikė vien 1919–1939 m. Lenkijos okupuotoje Rytų Lietuvoje, o jos veikimo teritorija sutapo su rytų aukštaičių tarmės vilniškių patarmės arealu (tai rodo, kad 20 metų tru-

kusi lenkų okupacija vis dėlto nepajėgė nuslo-pinti Švenčionių krašto gyventojų lietuviško valstybinio patriotizmo). Rinktinės (įskaitant 1946 m. birželio mėn. nuo jos atskilusią LLA Rytų grupę) veikimo vakarinė riba nuo tada buvo Vilniaus–Daugpilio geležinkelis, šiaurinė–Dūkšto miškai ir Druveto ežeras, rytinė – Belmonto ir Varapajevo miškai, pietrytinė – Pastovių–Kamojų–Lentupio–Kliukščių linija (išskyrus 1949–1950 m., kai dalis rinktinės kovotojų veikė ir kitapus šios linijos), o pietuose Tigro rinktinė nuo pat susikūrimo veikė iki šiaurinės Pabradės vlsč. ribos.

7. Tigro rinktinės veikimo teritorijos branduoliu laikytina teritorija tarp Vilniaus–Daugpilio geležinkelio, Dysnos aukštupio, Medilos žemupio ir Adutiškio–Švenčionių–Švenčionėlių linijos.

8. Tigro rinktinės daliniai stovyklaudavo daugiausia Adutiškio, Ažvinčių, Belmonto, Dūkšto, Gelednės, Labanoro, Minčios, Svierių ir Varapajevo miškuose.

9. Tigro rinktinės veikimo teritorijos dalį, buvusią kitapus 1941 m. nustatytos LSSR ir BSSR administracinės ribos, tiek pačios rinktinės, tiek LLKS Rytų Lietuvos srities bei Vytauto apygardos vadai laikė neatskiriama Lietuvos valstybės teritorijos dalimi. Rinktinės vadovybė nuolat rūpinosi 1944 m. BSSR tekusios Rytų Lietuvos krašto dalies lietuvių reikalais.

Nuorodos

¹ K. K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, V., 1990, p. 249, 250.

² *Pasipriešinimo kovos Švenčionių krašte 1944–1953 metais: Konferencijos tezės*, sud. G. Geniušienė, V., 2000.

³ J. Baltakis, „Rastas Tigro partizanų rinktinės archyvas“, *Lietuvos aidas*, 1999, rugpjūčio 24, Nr. 164, p. 14.

⁴ Tigro rinktinės kronika, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-5, ap. 5, b. 105, l. 6–7.

⁵ L. Abarius, „Lietuvos partizanų Šiaurės Rytų sri-

ties 3-ioji Vytauto apygarda (1945–1952 m.)“, *Laisvės kovų archyvas* (toliau – LKA), 1996, Nr. 16, p. 62.

⁶ Baltarusijos SSR MGB 2-N valdybos 1-ojo skyriaus 1950 m. gegužės 4 d. sudarytas Kujelių vieniemyje paimtų partizanų dokumentų sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42509/3, t. 5, l. 3–5; LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-N skyriaus 1953 m. sausio 6 d. pranešimas apie partizanų dokumentų sunaikinimą, *ibid.*, ap. 16, b. 278, l. 279–280.

⁷ J. Baltakis, *op. cit.*

⁸ G. Vaičiūnas, *Rezistencija Švenčionių krašte*.

LLA Tigro rinktinė, 1997, rankraštis, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Memorialinis departamentas, b. 3; to paties, *Rytų Lietuvos LLA partizanų daliniai. LLA Sakalo rinktinė. LLA Šarūno rinktinė. LLA Tigro rinktinė*, 1997, rankraštis, ibid., b. 4.

⁹ Žr. 5 nuorodą.

¹⁰ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, K., 1996.

¹¹ A. Šiukščius, „Labanoro girios partizanai“, *Lietuvos aidas*, 1995, sausio 12, p. 14; to paties, „Tėsėjęs partizano priesaiką [apie Stasį Guigą]“, *Savanoris*, 1994, birželio 9; to paties, „Paskutinis partizanas [apie Stasį Guigą]“, *LKA*, 1996, Nr. 16.

¹² V. Ikamas, „Ažvinčių ir Minčios girių partizanai“, *Savanoris*, 1994, gegužės 12; to paties, „Apie miško ir pamiškės vyrus“, *Voruta*, 1994, birželio 9–15; to paties, „Partizanų kaimai“, *Europos lietuvis*, 1994, birželio 11–17, p. 5; to paties, „Labanoro girios vyrai: pokario rezistenciją Lietuvoje prisimenant“, ibid., 1994, gruodžio 3–9, p. 5.

¹³ J. Baltakis, K. Čėponis, „Pasipriešinimas (1939–1953 metų [Ignalinos] rajono įvykių kronika)“, *Nauja vaga*, 1993, birželio 12; J. Baltakis, „Rastas Tigro partizanų rinktinės archyvas“, *Lietuvos aidas*, 1999, rugpjūčio 24, Nr. 164, p. 14.

¹⁴ V. Striužas, „Didžiosios Labanoro girios kautynės“, *Žvaigždė*, 1995, rugpjūčio 19; to paties, „Neturi būti užmiršta“, *Utenis*, 1995, rugpjūčio 19; to paties, „Daugel krito sūnų...“, *Nauja vaga*, 1995, rugpjūčio 23; to paties, „Iš Švenčionių krašto partizaninio pasipriešinimo istorijos“, *Tautininkų žinios*, 1995, rugpjūčio 23; to paties, „Juos turi minėti istorija“, *Rytas*, 1996, rugpjūtis.

¹⁵ K. Kasparas, *Lietuvos karas*, K., 1999, p. 21, 43, 66–67, 191–192, 196–198, 221, 223, 226, 237, 245–247, 252, 258, 263, 270, 275, 277–279, 294, 295, 297–299, 307, 309–313, 364, 388, 407, 419, 440, 454–459, 461–464, 471, 552, 561 ir kt.; to paties, *Lietuvos Laisvės Armija*, K., 2002, p. 128, 130, 136–137, 152, 155, 157, 158, 160–167, 192, 197 ir kt.

¹⁶ K. Kasparas, *Lietuvos karas*, p. 312, 454, 458.

¹⁷ J. Daumantas, *Partizanai*, V., 1990, p. 95, 96.

¹⁸ K. K. Girnius, op. cit., p. 251, 252.

¹⁹ S. Žymantas, „Miršančiųjų garbė“, *Dirva*, 1965, Nr. 90.

²⁰ L. Vilutis, *Likimo mozaika*, K., 1992; to paties, „Vadavietė Nr. 3 Jono Maknio sodyboje [apie Tigro rinktinės partizanus 1944–1945 m.]“, *Tremtinys*, 1993, Nr. 21, p. 5; to paties, „Ką pasakytų

žuvusieji? [apie kpt. Vinčą Gumauską]“, *Dobilas*, 1992, gegužės 20; to paties, „Kapitonas Vincas Gumauskas („Gailius“, „Salva“)“, *Sūduva*, 1992, rugpjūčio 27.

²¹ *Nemugalėtoji Lietuva: Dokumentų rinkinys*, sud. A. Liekis, V., 1995, t. 3, p. 217–226, 280–281, 292–294, 315–318.

²² *Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Tigro rinktinė (1945–1950 m.): Dokumentų rinkinys*, V., 2003.

²³ G. Gečiauskas, R. Kalvelienė, „Vytauto apygardos Tigro rinktinė 1945–1950 metais“, G. Gečiauskas, „The Tigras Unit of the Vytautas Region of Lithuanian partisans“, ibid., p. 12–54.

²⁴ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, V., 2001, t. 1.

²⁵ *Lietuvių pavardžių žodynas*, V., 1985, 1989, t. 1–2.

²⁶ N. Maslauskienė, „Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo vieningos vadovybės kūrimas LLA ir partizanų dokumentuose. 1941, 1947–1950 m.“, *Lietuvos archyvai*, 1998, Nr. 11, p. 72.

²⁷ A. Kubiliaus 1945 m. gegužės 30 d. ir birželio 13 d. tardymo protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15551-Li, t. 1, l. 92, 272–273.

²⁸ K. Kasparas, *Lietuvos Laisvės Armija*, p. 73.

²⁹ I. Petravičiūtė, „Trumpa Vytauto apygardos istorijos apžvalga“, *Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Tigro rinktinė (1945–1950 m.)*, p. 7.

³⁰ A. Kubiliaus 1945 m. gegužės 28 d. ir birželio 8 d. tardymo protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15551-Li, t. 1, l. 88, 240.

³¹ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 294.

³² Tigro rinktinės partizanų sąrašas, 1947 m. rugpjūčio 25 d., LYA, f. K-5, ap. 5, b. 28, l. 4–5.

³³ K. Juozėnas, „Amžinojo poilsio – po tėviškės dangum [apie kpt. Antaną Kenstavičių]“, *Voruta*, 1998, rugpjūčio 1.

³⁴ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1949 m. vasario mėn. pažyma apie Saldaičio būrį, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18018-Li, vokas 91, l. 4; N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 299.

³⁵ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1948 m. liepos 1 d. sudarytas Tigro rinktinės narių sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42066/3, priedas (stebėjimo byla), l. 18; 1948 m. rugpjūčio 23 d. pažyma apie Svajūno kuopos veiklą 1945–1946 m., ibid., vokas 18, l. 15.

³⁶ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1947 m. gegužės mėn. pažyma apie J. Straižio kuopą, ibid., ap. 45, b. 1443, l. 17–18.

³⁷ LSSR NKVD 1944 m. rugpjūčio 15 d. operatyvinė suvestinė apie mobilizaciją į Raudonąją armiją Lietuvoje, *ibid.*, ap. 3, b. 154, l. 52.

³⁸ LSSR MGB 2-ojo skyriaus viršininko pplk. Počkajaus 1946 m. rugsėjo 25 d. patvirtinta „Banditų apygardų, štabų ir junginių išsidėstymo Lietuvos SSR schema“, *Lietuvos archyvai*, 1997, Nr. 8, iliustracija Nr. 26.

³⁹ K. K. Girnius, *op. cit.*, p. 213–216.

⁴⁰ Tigro rinktinės partizanų sąrašas, 1947 m. rugpjūčio 25 d., LYA, f. K-5, ap. 5, b. 28, l. 4–5.

⁴¹ K. Kasparas, *Lietuvos Laisvės Armija*, p. 136.

⁴² *Ibid.*, p. 116–117.

⁴³ Tigro rinktinės vado 1944 m. spalio 28 d. įsakymas Nr. 2, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 157, l. 280.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ N. Gaškaitė ir kt., *op. cit.*, p. 294.

⁴⁶ L. Abarius, *op. cit.*, p. 54.

⁴⁷ K. Kasparas, *Lietuvos Laisvės Armija*, p. 152.

⁴⁸ K. Kasparas, *Lietuvos karas*, p. 213, 310; to paties, *Lietuvos Laisvės Armija*, p. 129, 130, 133.

⁴⁹ K. Kasparas, *Lietuvos Laisvės armija*, p. 43, 128, 154.

⁵⁰ L. Abarius, *op. cit.*, p. 6–7.

⁵¹ N. Gaškaitė ir kt., *op. cit.*, p. 325.

⁵² *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, V., 1996, p. 820.

⁵³ K. Kasparas, *Lietuvos karas*, p. 197.

⁵⁴ Tigro rinktinės štabo organizacinio skyriaus viršininko 1946 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. 7, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 14, l. 1.

⁵⁵ L. Abarius, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁶ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 309.

⁵⁷ LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus pažyma [be datos] apie K. Kaladinsko-Erškėčio kuopą, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36859/3, t. 1, vokas 458, l. 16; L. Abarius, *op. cit.*, p. 8, 9, 69, 77, 79.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 19, 132; N. Gaškaitė ir kt., *op. cit.*, p. 297.

⁵⁹ *Armija krajoje Lietuvoje* („Laisvės kovų archyvo“ priedas), K., 1995, p. 31, 49, 69.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 50, 51, 67.

⁶¹ L. Abarius, *op. cit.*, p. 57.

⁶² *Armija krajoje Lietuvoje*, p. 48.

⁶³ A. Bubnys, „Armija krajoje ir sovietinis režimas Lietuvoje“, *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr. 13, p. 50–51.

⁶⁴ L. Abarius, *op. cit.*, p. 57–58.

⁶⁵ Tigro rinktinės 1945–1949 m. susirašinėjimo su AK dokumentai, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 72.

⁶⁶ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 311.

⁶⁷ J. Daumantas, *op. cit.*, p. 95–96.

⁶⁸ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 302, 306.

⁶⁹ L. Abarius, *op. cit.*, p. 8–9.

⁷⁰ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1946 m. balandžio 10 d. nutarimas iškelti baudžiamąją bylą, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 3045/3, l. 102–103.

⁷¹ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 237.

⁷² L. Vilutis, *Likimo mozaika*, p. 131.

⁷³ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 223.

⁷⁴ SSRS NKVD–NKGB Utenos operatyvinio sektoriaus viršininko P. Kapralovo 1945 m. liepos mėn. spec. pranešimas ir 1945 m. rugpjūčio 8 d. penkiadienio ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1792, l. 156–157; b. 1793, l. 206–207; L. Abarius, *op. cit.*, p. 7–8.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 8.

⁷⁶ L. Vilutis, *op. cit.*, p. 139.

⁷⁷ Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 104, l. 6, 8.

⁷⁸ LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus statistiniai duomenys apie banditų junginių ir antisovietinio pogrindžio likvidavimą Lietuvos SSR teritorijoje nuo respublikos išvadavimo iki 1944 m. gruodžio 31 d., 1945 m. sausio (?) mėn., *ibid.*, f. K-1, ap. 3, b. 28, l. 341.

⁷⁹ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, V., 1996, p. 257.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 261.

⁸¹ Tigro rinktinės partizanų sąrašas [be datos], LYA, f. K-5, ap. 5, b. 82, l. 10.

⁸² Išrašas iš LSSR NKVD Švenčionių aps. skyriaus 1945 m. sausio 2 d. spec. pranešimo, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 28418/3, l. 35.

⁸³ L. Abarius, *op. cit.*, p. 9.

⁸⁴ J. Garlos 1947 m. balandžio 15 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41450/3, l. 15–16; Ignalinos būrio vado Juodalksnio dokumentų juodraščiai, 1946 m. spalio 19 d., *ibid.*, vokas 478(c), l. 24–25.

⁸⁵ Tigro rinktinės kronika, *ibid.*, f. K-5, ap. 5, b. 101, l. 9.

⁸⁶ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 297.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 263.

⁸⁸ J. Daumantas, *op. cit.*, p. 95; L. Abarius, *op. cit.*, p. 9.

⁸⁹ Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 102, l. 3–8.

⁹⁰ *Ibid.*, l. 8–9.

⁹¹ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1948 m. rugpjūčio 23 d. pažyma apie Svajūno kuopos veiklą 1945–1946 m., *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 42066/3, priedas (stebėjimo byla), vokas 18, l. 15.

- ⁹² L. Abarius, op. cit., p. 9–11, 54.
- ⁹³ Ibid., p. 10.
- ⁹⁴ P. Švilpos 1949 m. liepos mėn. rašyto straipsnio vertimas į rusų k., 1949 m. rugpjūčio 25 d., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26127/3, t. 5, priedas (stebėjimo byla), l. 156, 158.
- ⁹⁵ Tigro rinktinės kronika, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 104, l. 11–12.
- ⁹⁶ L. Abarius, op. cit., p. 54.
- ⁹⁷ K. Kasparas, op. cit., p. 460.
- ⁹⁸ Ibid., p. 419; L. Abarius, op. cit., p. 12, 15, 16.
- ⁹⁹ Ibid., p. 17.
- ¹⁰⁰ Ibid., p. 55–56.
- ¹⁰¹ Ibid.
- ¹⁰² Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 102, l. 12.
- ¹⁰³ Ibid., b. 103, l. 9–11; L. Abarius, op. cit., p. 55–56.
- ¹⁰⁴ Ibid., p. 57; Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 102, l. 12.
- ¹⁰⁵ Ibid., b. 104, l. 4–5.
- ¹⁰⁶ Ibid., l. 5.
- ¹⁰⁷ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1948 m. gegužės 25 d. pažyma apie Karijoto vadovaujamą partizanų junginį ir gegužės 27 d. kaltinamoji išvada, ibid., f. K-1, ap. 58, b. 12856/3, l. 86, l. 96; L. Abarius, op. cit., p. 56.
- ¹⁰⁸ Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 102, l. 12.
- ¹⁰⁹ Ibid., b. 103, l. 7; Dijakomo apybraiža „Kaip turime kovoti toliau?“, 1949 m. kovo 19 d., ibid., b. 112, l. 14.
- ¹¹⁰ A. Šiukščius, „Paskutinis partizanas“, *LKA*, 1996, Nr. 16, p. 287; LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1948 m. gegužės 25 d. pažyma apie Tigro rinktinės veiklą 1945–1948 m., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 12856/3, l. 87; Tigro rinktinės kronika, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 102, l. 10.
- ¹¹¹ J. Starkauskas, „Stribai“, *LKA*, 1996, Nr. 17, p. 115.
- ¹¹² L. Abarius, op. cit., p. 19.
- ¹¹³ Ibid., p. 56, 60.
- ¹¹⁴ A. Rupainis, „Partizanų karo kronika“, *Lietuvos naikinimas ir tautos kova*, sud. I. Ignatavičius, V., 1999, p. 280; N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 301.
- ¹¹⁵ K. Kasparas, op. cit., p. 461, 462.
- ¹¹⁶ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 820, 864; ibid., 2001, d. 3, p. 763.
- ¹¹⁷ L. Abarius, op. cit., p. 57.
- ¹¹⁸ Tigro rinktinės kronika, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 103, l. 11.
- ¹¹⁹ Ibid., b. 104, l. 2–3.
- ¹²⁰ L. Abarius, op. cit., p. 60.
- ¹²¹ J. Starkauskas, op. cit., p. 110–111; LSSR NKVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko P. Kapralovo 1945 m. gruodžio 17 d. spec. pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 18, b. 50, l. 321.
- ¹²² L. Abarius, op. cit., p. 58–59.
- ¹²³ A. Anušauskas, op. cit., p. 270–272.
- ¹²⁴ K. Kasparas, op. cit., p. 440.
- ¹²⁵ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1648, l. 140–141.
- ¹²⁶ LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos 1946 m. liepos 1 d. pažyma apie LSSR apskrityse veikiančių sribų skaičių ir apginklavimą, ibid., b. 98, l. 260.
- ¹²⁷ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., ibid., b. 1648, l. 137–143.
- ¹²⁸ Tigro rinktinės kronika, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 104, l. 11.
- ¹²⁹ LSSR KGB 5-ojo skyriaus 1970 m. birželio 2 d. pažyma apie Tigro rinktinę, ibid., f. K-1, ap. 58, b. P-15795, t. 5, l. 98 [dokumente nurodyta tariama Svajūno pavardė – „Aleksandravičius“ – greičiausiai buvo vienas jo slapyvardžių].
- ¹³⁰ Buvusio kuopos ryšininko Kazimiero Kraujelio (gyv. Švenčionių r. Labanoro sen. Lakajos k.) autoriui suteikta žodinė informacija.
- ¹³¹ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1648, l. 142.
- ¹³² L. Abarius, op. cit., p. 41–42; LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1948 m. lapkričio 20 d. pažyma apie partizano A. Krinicko-Romelio kompromitacijos rezultatus, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42733/3, vokas 248, l. 3.
- ¹³³ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., ibid., ap. 3, b. 1648, l. 137.
- ¹³⁴ Vytauto apygardos vado 1946 m. lapkričio 30 d. įsakymas Nr. 15, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 12, l. 9.
- ¹³⁵ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus agento „Milžino“ tarnybinė charakteristika ir autobiografija, 1946 m., ibid., f. K-1, ap. 3, b. 1648, l. 69–70.
- ¹³⁶ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., ibid., l. 142; LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie operatyvinį ir tardymo darbą 1946 m. spalio mėn., ibid., b. 1651, l. 416.
- ¹³⁷ A. Rupainis, op. cit., p. 280, 281.

¹³⁸ J. Daumantas, op. cit., p. 475–507; LSSR MGB sukurto „Lietuvos BDPS komiteto“ 1947 m. kovo 16 d. (?) „Direktyvinis biuletėnis“, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 10, l. 11.

¹³⁹ LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie kovą su banditizmu 1946 m. spalio mėn., ibid., f. K-1, ap. 3, b. 1648, l. 142; LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus ataskaita apie operatyvinį ir tardymo darbą 1946 m. spalio mėn., ibid., b. 1651, l. 416.

¹⁴⁰ Tigro rinktinės kronika, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 104, l. 2–3.

¹⁴¹ Tigro rinktinės laikinojo vado 1948 m. liepos 28 d. raportas, ibid., b. 28, l. 8.

¹⁴² Tigro rinktinės partizanų sąrašas, 1947 m. rugpjūčio 25 d., ibid., l. 4–5.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ L. Abarius, op. cit., p. 61–63.

¹⁴⁵ Partizano K. Malikėno-Ereljo kvota, 1949 m. kovo 25 d., LYA, f. K-5, ap. 5, b. 78, l. 2–10.

¹⁴⁶ Sovietų valdžiai pasidavusio partizano P. Pošiūno-Pilypo 1948 m. vasario 22 d. apklausos protokolas, ibid., f. K-1, ap. 58, b. 11023/3, vokas 486, l. 13–15.

¹⁴⁷ LSSR MGB Švenčionių aps. skyriaus 1949 m. lapkričio mėn. pažyma apie A. Bukausko suėmimą, ibid., b. 16125/3, l. 70.

¹⁴⁸ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-N skyriaus 1950 m. rugpjūčio 31 d. pažyma apie agentūrinę bylą „Oziornyje“, ibid., b. 42509/3, priedas (stebėjimo byla), l. 10–12; L. Abarius, op. cit., p. 64, 66.

¹⁴⁹ LSSR KGB 5-ojo skyriaus 1970 m. birželio 2 d. pažyma apie Tigro rinktinę, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15795, t. 5, l. 102.

¹⁵⁰ L. Abarius, op. cit., p. 63; LSSR MGB Švenčionių r. skyriaus 1951 m. liepos 8 d. pažyma apie Karužio, Svajūno, Briedžio ir kt. Adutiškio kuopos narių žūtį 1945–1950 m., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16329, t. 3, l. 66.

¹⁵¹ Sovietų valdžiai pasidavusio partizano P. Pošiūno-Pilypo 1948 m. vasario 22 d. apklausos protokolas, ibid., b. 11023/3, vokas 486, l. 13–15; Tigro rinktinės narių sąrašas (1945 m. vasara), ibid., ap. 18, b. 39, l. 66; Puščios grupės partizanų susirinkimo protokolas, 1947 m. rugpjūčio 17 d., ibid., f. K-5, ap. 5, b. 19, l. 1.

¹⁵² Ibid., b. 15, l. 2.

¹⁵³ L. Abarius, op. cit., p. 63.

¹⁵⁴ Vytauto apygardos laikinojo vado 1949 m. balandžio 25 d. įsakymas Nr. 22-6, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 2, l. 15.

¹⁵⁵ Tigro rinktinės vado 1948 m. rugsėjo 5 d. įsakymas Nr. 6/VS, ibid., b. 16, l. 6.

¹⁵⁶ Tigro rinktinės kronika, ibid., b. 110, l. 5.

¹⁵⁷ Vytauto apygardos vado 1946 m. lapkričio 30 d. raštas Nr. 55, ibid., b. 73, l. 2.

¹⁵⁸ Tigro rinktinės vado 1949 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr. 17/62, ibid., b. 15, l. 17.

¹⁵⁹ Tigro rinktinės vado 1949 m. gruodžio 4 d. įsakymas Nr. 15 (54/68), ibid., l. 19–20.

¹⁶⁰ Tigro rinktinės kronika, ibid., b. 106, l. 2.

¹⁶¹ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-N skyriaus pažyma [be datos] apie Tigro rinktinės veiklą iki 1949 m., ibid., f. K-1, ap. 58, b. 42509/3, priedas (stebėjimo byla), l. 3; Tigro rinktinės vado 1949 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr. 16/61, ibid., f. K-5, ap. 5, b. 15, l. 16.

¹⁶² Tigro rinktinės kronika, ibid., b. 106, l. 2.

¹⁶³ Ibid., l. 4.

¹⁶⁴ Ibid., b. 110, l. 4.

¹⁶⁵ Ibid., l. 3.

¹⁶⁶ A. Damušis, „Užsklandos vietoje“, in J. Daumantas, op. cit., p. 544.

¹⁶⁷ L. Abarius, op. cit., p. 63–64.

¹⁶⁸ Dijakomo apybraiža „Kaip turime kovoti toliau?“, 1949 m. kovo 19 d., LYA, f. K-5, ap. 5, b. 112, l. 9.

¹⁶⁹ Tigro rinktinės operacinės-mobilizacinės srities veiklos žinios Nr. 3, 1949 m. gruodžio 4 d., ibid., b. 38, l. 14.

¹⁷⁰ Vytauto apygardos vado 1949 m. liepos 1 d. paskyrimo raštas Nr. 44-1, ibid., b. 79, l. 57.

¹⁷¹ N. Gaškaitė ir kt., op. cit., p. 305.

¹⁷² Vytauto apygardos vado 1950 m. kovo 15 d. raštas Nr. 36, LYA, f. K-5, ap. 5, b. 44, l. 12.

¹⁷³ Tigro rinktinės vado 1950 m. kovo 30 d. raštas Nr. 2-9, ibid., b. 25, l. 1–4.

¹⁷⁴ Vytauto apygardos vado 1949 m. liepos 5 d. raštas Nr. 50-5, ibid., b. 44, l. 4; LLKS K srities vado 1949 m. liepos 27 d. raštas Nr. 269, ibid., b. 40, l. 1; LLKS Tarybos 1950 m. liepos mėn. biuletėnis, ibid., b. 18, l. 9.

¹⁷⁵ Tigro rinktinės vado 1949 m. gegužės 24 d. raportas Nr. 7-32, ibid., b. 27, l. 14–16.

¹⁷⁶ Tigro rinktinės vado 1949 m. liepos 6 d. raportai Nr. 11-54 ir Nr. 9-52, ibid., l. 18, 20.

¹⁷⁷ Tigro rinktinės kronika, ibid., b. 107, l. 12–13.

¹⁷⁸ Tigro rinktinės štabo 1948 m. gruodžio 10 d. įsakymas Nr. 18/VS, ibid., b. 16, l. 38.

¹⁷⁹ Tigro rinktinės kronika, ibid., b. 108, l. 27–28; Baltarusijos SSR MGB 1950 m. gegužės 6 d. spec. pranešimas, ibid., f. K-1, ap. 58, b. 42509/3, t. 5, l. 1–2.

¹⁸⁰ Tigro rinktinės kronika, *ibid.*, f. K-5, ap. 5, b. 108, l. 36.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² LSSR MGB Švenčionių r. skyriaus 1951 m. rugpjūčio 1 d. ir 1952 m. sausio 31 d. ataskaitos, *ibid.*, f. K-1, ap. 16, b. 276, l. 281; b. 278, l. 32.

¹⁸³ L. Abarius, *op. cit.*, p. 65 (L. Abariaus nurodytas partizanų skaičius patikslintas autoriaus).

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ A. Šiukščius, *op. cit.*, p. 289; L. Abarius, *op. cit.*, p. 65–66.

¹⁸⁶ LSSR MGB Švenčionių r. skyriaus 1952 m. vasario 29 d. ataskaita, LYA, f. K-1, ap. 16, b. 278, l. 74–76; A. Šiukščius, *op. cit.*, p. 291–299.

¹⁸⁷ LSSR MGB Švenčionių r. skyriaus ataskaita apie darbą pagal 2-N liniją 1952 m., LYA, f. K-1, ap. 16, b. 278, l. 277; J. Baltakis, *op. cit.*; L. Abarius, *op. cit.*, p. 99, 121.

¹⁸⁸ LSSR KGB 5-ojo skyriaus 1970 m. birželio 2 d. pažyma apie Tigro rinktinę, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15795, t. 5, l. 99.

¹⁸⁹ N. Gaškaitė ir kt., *op. cit.*, p. 290.

¹⁹⁰ L. Abarius, *op. cit.*, p. 100.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 101–102.

¹⁹² I. Petravičiūtė, „Trumpa Vytauto apygardos istorijos apžvalga“, *Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Tigro rinktinė (1945–1950 m.)*, p. 10.

¹⁹³ LSSR KGB 5-ojo skyriaus 1970 m. birželio 2 d. pažyma apie Tigro rinktinę, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15795, t. 5, l. 100.

¹⁹⁴ *Ibid.*, l. 101 (V. Vaitiekėno žūties data dokumente išspausdinta klaidingai – turėtų būti ne „ubit osen’ju 1952 goda“, bet „ubit osen’ju 1953 goda“); LSSR MVD Švenčionių r. skyriaus 1953 m. gegužės 27 d. paaiškinimas LSSR MVD Vilniaus sr. valdybai, *ibid.*, ap. 16, b. 279, l. 66.

¹⁹⁵ LSSR KGB 4-osios valdybos 1954 m. balandžio ar gegužės mėn. sudaryta operatyvinės padėties LSSR teritorijoje schema, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 218, l. 213.

¹⁹⁶ L. Abarius, *op. cit.*, p. 67.

Gauta 2005 12 29

Lietuvos ypatingasis archyvas,
Gedimino pr. 40, Vilnius

Geistautas Gečiauskas

THE TIGRAS BRIGADE OF LITHUANIAN PARTISANS: ITS SUBORDINATION, ORGANISATIONAL STRUCTURE AND AREA OF CONTROL

Summary

In July 1999, during the construction of a road in the Adutiškis forests (Švenčionys region), a bulldozer brushed against an aluminium container full of Lithuanian partisans' documents. For the most part, they contained the Tigras [Tiger] Brigade's commanders' orders, partisans' reports, lists of partisans and correspondence documents. In 2000, these documents were handed over to the Special Archive of Lithuania. Based on the Tigras Brigade's archives, as well as on the records of the former KGB Archives of the Lithuanian SSR, and concentrating on the development of both the area of control and organisational structure of the Tigras Brigade, this study analyses the beginning of partisan movement in the Švenčionys area, the formation of the Tigras Brigade, the changes in the chain of command within the brigade and its subunits, exposes the tactics of the Brigade and reveals the role of the Brigade within the Lithuanian partisan movement. The latter was organised in July 1944 when the second Soviet occupation began. The initiator of the anti-Soviet resistance was the Freedom Army of Lithuania (LLA), founded as an anti-Nazi underground organisation at the end of 1941. In the former Švenčionys district, i.e. in the easternmost part of the present Republic of Lithuania, the first LLA groups were formed

in 1942, and the majority of the partisans of the LLA in the Švenčionys area were based in forests in summer 1944.

Since its foundation on 22 October 1944 until May 1945, the Tigras Brigade operated in Švenčionys (with the exception of the linguistically Polish Pabradė parish), Utena (with the exception of its southern part), Ukmergė (only in its Baluinkai and Želva parishes), and Zarasai (only in its southern part) districts, as well as in the Vidžiai region and in the parts of Breslauja, Pastovys and Svieriai regions of the Byelorussian SSR (in the middle of the 20th century the majority of the population in these areas of the BSSR still spoke or at least were able to comprehend the Lithuanian language). On May 23, 1945, a separate partisan brigade in the Utena district was founded. Since the summer of 1945, the Tigras Brigade's area of control extended over the Švenčionys district, as well as over the Zarasai district in the parish of Rimšė and over the aforementioned parts of the BSSR. Since the summer of 1946, the Brigade operated only in the territory that had been occupied by Poland in the years 1919–1939. During the years 1946 to 1950, the western boundary line of the Brigade's area of control went along the Vilnius-Daugavpils railway, the northern one extended across the Dūkštai

forests, the eastern one, across the Belmontas and the Varapajėvas forests (BSSR), and the southern in the Geleduė forests. The commanders of the Brigade tried to expand its activity as far eastwards as they could. In this way, they hoped to ensure the integration of a future independent Lithuania with the area that Soviet Russia had acknowledged as the territory belonging to the Republic of Lithuania in the Treaty of Moscow in July 1920.

After the foundation of the Tigras Brigade, it first belonged to the Vilnius Command of the LLA. In 1944, about 600 fighters were admitted to the Brigade, and by March 1945, it already had around 700 armed members. Since its foundation, the Tigras Brigade was divided into the headquarters' squad and into companies, while the latter were made of platoons; during the years 1946 to 1950, the Brigade comprised from 8 to 4 companies. The commanders of the companies were subject to both the commander and the headquarters of the Brigade.

When in January 1945 Soviet security forces destroyed the headquarters of the Vilnius Command of the LLA, the headquarters of the Tigras Brigade also performed the functions of command headquarters for several months. In August 1945, the Vytautas Command of the LLA was founded, which comprised several districts of north-eastern Lithuania. However, in 1945, the Tigras Brigade (about 300 fighters) belonged to this Command only for two or three weeks because in September 1945 it joined the Fifth Region of the Vilnius Command of the LLA, which later became the "Greater Combat Command of the LLA" (its units operated mainly westwards from Vilnius). The period between the autumn of 1945 and the spring of 1946 was the

most active time for the Brigade. Special importance should be given to the Vilnius situation at that time: if a war between the Western countries and the USSR had broken out at the time, the partisans of the same command from three directions could have attacked the capital of Lithuania.

In 1946, the process of disintegration of the Brigade began: in June, based on two companies, the so-called Eastern group of the LLA was formed; at first, it united some 75 partisans and operated mainly in the Belmontas and Adutiškis forests. When in September 1946 the Tigras Brigade (some 170 fighters) returned to the Vytautas Command, the MGB took much stronger action against the Brigade. In March 1947, the Brigade (without the "Eastern group", it rejoined the Tigras Brigade only in August 1948) involved some 120 partisans, whereas in autumn of the same year, there were only some 70 fighters left.

Since September 1947, the Brigade was called the *Tigras Brigade of the Vytautas Command of the Area of North-Eastern Lithuania of the BDPS (United Democratic Resistance Movement)*, since May 1948, the *Tigras Brigade of the Vytautas Command of the Area of North-Eastern Lithuania* (since November 1948, *of Eastern Lithuania*) of the *LP (Lithuanian Partisans)* (since February 1949, *of the LLKS [Movement of the Lithuanian Struggle for Freedom]*).

By September 1948, there still were as many as 50, but in January 1952, only some 20 fighters in the whole Brigade. Soviet security services with the assistance of agents among the fighters finally destroyed the Tigras Brigade in June 1952.